Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

1921 оной ... 24-һээ гарана. | № 63 (18386) | 1990 оной мартын 17, суббото | Сэн 3 мүн.

„Демократи болон олондо мэдээсэлгэ хадаа хубилган шэнэдхэлгын гол туйлалта мүн. Энэмнай саашанхи хубилалтануудай бүхы ябасада шиидхэхы удха шанартай байна. Мүнөө үеын байдалай орёо хүндэ байгаашье һаань, социально-экономическа һалбарида олон тоото бэрхэшээл түбэгүүдэй, дутуу дундануудай ушараашье һаань, эндэ хүнэй аша туһада стратегическэ эрид эрилтэ элеэр харагдажа байна гээд хэлэжэ болоно„.

М. С. ГОРБАЧЕВ.

...ет Социалис Республикануудай Союзай ...Арадай депутадуудай съездын тогтоол

...ЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ ПРЕЗИДЕНТ ТУХАЙ

...эй арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтооно:

...Р ГОРБАЧЕВ МИХАИЛ СЕРГЕЕВИЧЫЕ СОВЕТ СОЦИАЛИС ...ИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ ПРЕЗИДЕНТЭЭР ҺУНГАХА.

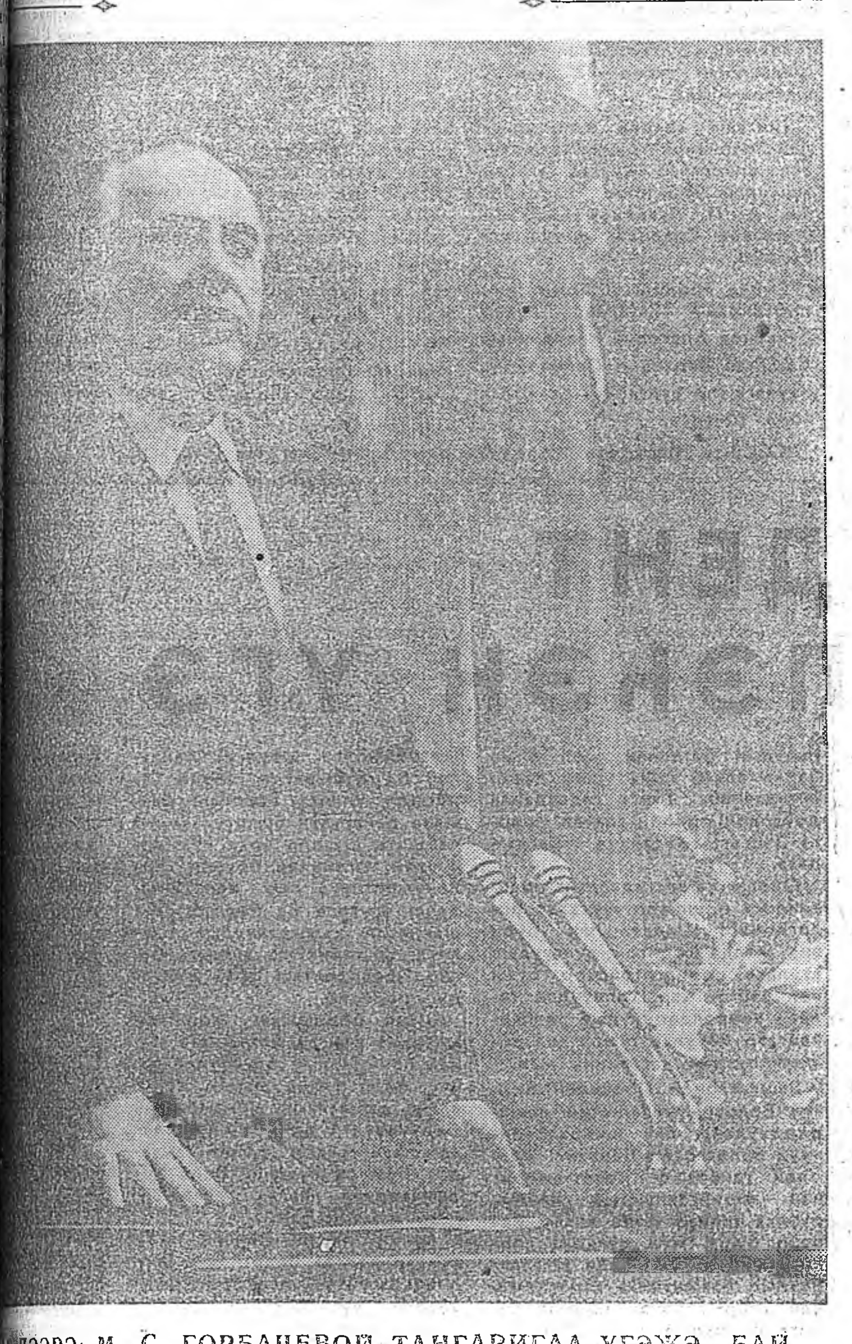

...ДЭЭРЭ: М. С. ГОРБАЧЕВОЙ ТАНГАРИГАА ҮГЭЖЭ БАЙ-...

ТАСС-ай фотохронико.

... Социалис Республикануудай Союзай ...Арадай депутадуудай съездын тогтоол

...Р-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ...ТҮРҮҮЛЭГШЭ ТУХАЙ

...эй Арадай депутадуудай съезд иигэжэ тогтообо:

...ЛУКЬЯНОВ Анатолий Ивановичые СССР-эй Верховно Соведэй ...ээр һунгаха.

СССР-эй ПРЕЗИДЕНТЫН ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИ

...Президент М. С. Горбачев мар-... Кремль соо пресс-конференци ... Совет болон гадаадын журна-... олон тоото асуудалнуудта тэрэ ...

Пресс-конференци тухай дэлгэрэнгы тоосоон хэблэлдэ толилогдохо.

(ТАСС).

...ртын 18—дахинаа дуугаа үгэлгын үдэр

...ЛЭДХЭЛ ҺАЙНТАЙ, БОДОМЖОТОЙ

...Владимир Петро-... ...й Юрий Нанзато-... ... хоёр мартын 4-... кандидатурануудай ... үгэлһэн бүхы һун-... баяр хүргэнэбди. ...национально-террито-... ...эхи округоор ... Верховно Соведэй ...тадта 5 кандидат ... бюллетеньдэ оруу-... ...мнай өөрын һун-... Хүн бүхэн де-... ...дадта хүртэмөөр ...ланууДтай һэн. Гэбэшье мандат гээшэмнай ори ганса ха юм. Бидэ саашанхи тэмсэлһээ гараашье һаа, мартын 4-дэ манай түлөө дуугаа үгэһэн, манда этигэһэн хүнүүдтэ өөрын гуйлтатайбди. Ушар юуб гэбэл, мартын 18-да дахинаа болохо һунгалтада мантай суг энэ округоор депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн «Теплоприбор» заводой директор Владимир Бадмаевич Нимаевай түлөө дуугаа үгэхыетнай уряалнабди.

В. Б. Нимаевай программа, хүн талынь шанар шэнжэнүүд, түгэс һайн бэлэдхэлынь хадаа арадай депутат байха дүүрэн эрхэ олгоно гэжэ һананабди. Владимир Бадмаевич хубилган шэнэдхэлгын бэрхэтэй энэ үеые бодомжотойгоор сэгнэжэ, үнэн зүб шиидхэбэринүүдые абажа шадаха хүн гээд баталнабди.

В. САЛЕЦКИЙ,
Ю. ЦЫБИКОВ,
РСФСР-эй арадай депутадта кандидадууд байһан авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй цехэй начальник, «Бурятфермаш» нэгэдэлэй генеральна директор.

СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съезд

СССР-эй ТҮРҮҮШЫН ПРЕЗИДЕНТ ТАНГАРИГАА ҮГЭБЭ

Михаил Сергеевич Горбачев СССР-эй түрүүшын Президентээр һунгагдаа гэжэ СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съездын мартын 15-най үглөөнэй заседани дээрэ соносхогдоо.

Түрүүлэгшээр һууһан А. И. Лукьянов съездын тоололгын комиссиин хүтэлбэрилэгшэ Ю. А. Осипьянда үгэ үгэбэ. Урда үдэшэниинь үнгэргэгдэһэн нюусаар дуугаа үгэлгын дүнгүүдые тэрэ соносхоһон байгаа. ССР Союзай арадай 2245 депутадууд хабаадаба гэжэ тэрэ хэлээ. Үсэглэлдэрэй дуугаа үгэлгын үедэ һунгуулиин бюллетеньнүүдые абаһан СССР-эй арадай депутадуудай тоо тэбхэр 2000 байгаа. Һунгуулиин хайрсагуудые нээхэдэ, 1878 бюллетень байба. Дуугаа үгэлгые тоолон гаргахада, 54 бюллетень үнэнтэ бэшэ гэжэ тоологдоо.

1329 хүн — кандидадай түлөө, 495-иинь арсажа дуугаа үгэһэн байгаа. Тиигэжэ дуугаа үгэлгын үндэһөөр нүхэр Горбачев Михаил Сергеевич ССР Союзай Президентээр һунгагдаба гэжэ комиссиин түрүүлэгшын мэдээсэхэдэ, зал соо альга ташалга болобо.

Съездын бүридэлэй 59,2 процентнь гэхэ гү, али бюллетеньнүүдые абаһан депутадуудай 66,45 процентнь гэхэ гү, али дуугаа үгэлгэдэ хабаадагшадай 70,76 процентнь М. С. Горбачевой кандидатурые дэмжэһэн байна гэжэ комиссиин түрүүлэгшэ депутадуудай нэгэнэй асуудалда харюусахадаа мэдүүлээ.

Тоололгын комиссиин протоколые съезд батална.

Нюусаар дуугаа үгэлгын дүнгүүдээр тогтоол баталагдан абтаа: Нүхэр Горбачев Михаил Сергеевичые Совет Социалис Республикануудай Союзай Президентээр һунгаха.

СССР-эй Конституцитай зохилдуулан, ороной Президент СССР-эй Арадай депутадуудай съездын заседани дээрэ тангаригаа үгэбэ.

СССР-эй арадай депутадууд, съездын айлшад һууриһаа бодоно. Съездын баталан абаһан СССР-эй Конституциин үндэһөөр Президент тангаригаа үгэбэ: «Манай ороной арадуудта үнэн сэхээр алба хэхые, СССР-эй Конституциие нарижаар баримталан бэелүүлхые, эрхэтэдэй эрхэнүүдые, сүлөөнүүдые лаб хангахые, намда даалгагдаһан СССР-эй Президентын үндэр ехэ уялгануудые үнэн сэхээр дүүргэхые баяр жабхалантайгаар тангаригланаб».

М. С. Горбачев СССР-эй түрүүшын Президент боложо, Совет гүрэнэй толгойлогшын тушаалда оробо гэжэ түрүүлэгшээр һуугша съездын үмэнэһөө суглараагшадай альга ташалга доро соносхобо.

СССР-эй Президент М. С. Горбачев трибунада гаража, үгэ хэлээ.

Забһарлалгын һүүлээр М. С. Горбачев иигэжэ хэлэбэ. «Намайе СССР-эй Президентээр һунгаһанһаань уламжалан, СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын уялгануудые түгэсэбэ. Энээниие хараада абажа, Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ тухай асуудалые шиидхэхэ хэрэгтэй».

Съезд энэ асуудалые зүблэхэ зүйлдэ оруулба.

СССР-эй Президентээр һунгагдаһантайнь дашарамдуулан, М. С. Горбачевһоо СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын эрхэ түлөөлэлгэнүүдые болюулха тухай, энэ тушаалай болюулагдаһан дээрэһээ СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо А. И. Лукьяновай эрхэ түлөөлэлгэнүүдые болюулха тухай, Президентын тушаалда һунгагдаһантай дашарамдуулан, М. С. Горбачевһоо СССР-эй арадай депутадай эрхэ түлөөлэлгэнүүдые болюулха тухай съездын тогтоол баталагдан абтана.

Удаань гүрэнэй үндэр дээдэ тушаалда кандидатурануудаа депутадуудай тодорхойлхын тула дахинаа забһарлалга соносхогдобо.

Депутадууд дахинаа заседанидаа суглархадаа, тэрэнэй хүдэлмэриин дүүрэтэр шухала эрхэ түлөөлэлгэнүүдые съездын президиумдэ олгоһон байгаа.

Һүүлээрнь съезд СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын тушаалда кандидатурануудые дэбжүүлжэ захалба. Үгэ хэлэлгэнүүдэй үндэһөөр депутадууд А. И. Лукьяновай, Е. П. Велиховэй, А. М. Яковлевай, Ю. А. Рыжовой, А. Н. Яковлевай, Н. А. Назарбаевай, Е. М. Примаковой, А. И. Казаннигай, К. Д. Лубенченкын, Н. В. Федоровой, А. А. Собчагай, С. Б. Станкевичэй, А. И. Вольскиин, С. М. Рябченкын, Г. И. Фильшинэй, Д. Н. Кугультиновай, Г. В. Колбиной, И. И. Заславскиин, Н. И. Рыжковой кандидатуранууд дэбжүүлэгдэһэн байгаа.

Дэбжүүлэгдэһэн зарим кандидадуудай өөрыгөө гаргаха дурадхал оруулһанай һүүлээр депутадууд А. И. Лукьянов, Е. П. Велихов, А. И. Казанник, К. Д. Лубенченко, Н. В. Федоров, А. А. Собчак, С. М. Рябченко, Г. И. Фильшин гэгшэд зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаха списогтэ оруулагдаа.

А. И. Лукьяновай кандидатурые СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын тушаалда дэбжүүлхэ гэһэн дурадхалые съездэ хабаадагшад зүбшэн хэлсэхэдээ, ондо ондоо һанамжатай байһанаа мэдүүлээ. Депутадууд В. А. Шапошенко, Л. А. Кузнецов, Ю. Х. Калмыков, В. Ф. Романов, А. В. Гелез, В. Д. Романенко болон бусад шүүмжэлхы ажаглалтануудые хэһэн, тодорхой дурадхалнуудые оруулһан байгаа.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

СССР-эй ПРЕЗИДЕНТ М. С. ГОРБАЧЕВОЙ ХЭЛЭҺЭН ҮГЭ

Хүндэтэ нүхэд депутадууд!

Намайе СССР-эй түрүүшын Президентээр һунгажа, ехэ этигэл найдал олгоһонойтнай түлөө гүнзэгы сэдьхэлһээ баяр баясхалан хүргэнэб.

Манай гүрэндэ тохёолдоһон хүндэ хүшэр үе сагта эдэ уялгануудые даажа абажа байһанаа һайн ойлгоноб. Манай обществын ерээдүйдэ этигэл найдалтай байһан дээрэһээ, мүн хубилган шэнэдхэлгын миний бүхы ажабайдалай удха болоһон дээрэһээ Президентээр һунгагдахые зүбшөөлөө үгөө һэм.

Намда онсо ехэ эрилтын табигдажа байһые ойлгоноб, миний кандидатурые зүбшэн хэлсэхэ үедэ депутадуудай хэлэһэн үгэнүүдые шагнахадаа, энээниие үшөө дахин орёо хурсаар мэдэрбэб. Арад зоной урда уялгаяа гүйсэдхэлгэһөө хадуурхые хүсэнэгүйб.

Хубилган шэнэдхэлгын политика хадаа манайхидал адли орондо тон шэнэ шэнжэтэй шатада гараха, зандаран зонхилолгын-албан хойрог байгуулалтаһаа энэрхы ёһото, демократическа социалис обществодо эбэй ёһоор дамжан оролгын ори ганса арга боломжо, харгы зам болоно гэжэ һананаб.

Президент болоһон намһаа хэһэн, бүтээһэн ажалдаа сэгнэлтэ үгэхыемни, ерээдүйдэ бэелүүлхэ ажал ябуулгануудайнгаа программа тухай хөөрэхыемни хүлеэжэ байһыетнай ойлгоноб.

Демократи болон олондо мэдээсэлгэ хадаа хубилган шэнэдхэлгын гол туйлалта мүн. Энэмнай саашанхи хубилалтануудай бүхы ябасада шиидхэхы удха шанартай байна. Мүнөө үеын байдалай орёо хүндэ байгаашье һаань, социально-экономическа һалбарида олон тоото бэрхэшээл түбэгүүдэй, дутуу дунданудай ушараашье һаань, эндэ хүнэй аша туһада стратегическэ эрид эрьелтэ элеэр харагдажа байна гээд хэлэжэ болоно. Политическэ хубилалтануудай түрүүшын бодото үрэ дүнгүүдэй туйлагдаһые бидэ бултадаа мэдэрнэбди. Ёһотойл арадай засагай байгуулалта тогтоогдожо, хуули ёһото гүрэнэй үндэһэ һууринууд табигдажа байна. Бата нэгэдэлтэй гүрэнһөө бүрин хүсэд федерацида дамжан оролгын хүшэр бэрхэшээлтэйшье һаа, ажабайдалда шухала удха шанартай үе саг эхилээ.

Орон дотороо хубилган шэнэдхэлгын шэнэ бодомжые үргэнөөр бэелүүлжэ эхилһэнэй үндэһөөр бидэ гадаадын шэнэ политика зохёобобди. Энэ ушар мүнөөнэй дэлхэй дээрэ Советскэ Союзай ямар үүргэ дүүргэдэг байһан тухай ойлгомжые хубилгаа. Гол шухала юумэнииинь юуб гэбэл, һүүлшын шатада, бүхы дэлхэй дээрэ үргэн ехэ аюул усалай тохёолдуулагдаха туйлдаа хүрэжэ байхада, иимэ юумэн бэелүүлэгдээ. Үйлэ хэрэгүүдэй хүгжэлтын аюултай хойшолонгууд сарагдажа, уласхоорондын харилсаае гуримшуулан һайжаруулха хэрэг эхилээ.

Юрэдөө, нүхэдүүд, түүхэтэ хэмжээнэй эрид эрьелтэ тухай эндэ хэлэгдэнэ. Энээниие бидэнэй бултадаа ойлгохо гээшэ шухала, үгы гэбэл, олохон үйлэ хэрэгүүдые, заримдаа хубилган шэнэдхэлгэһээ эхитэй хүндүүлхэй юумэ зүбөөр сэгнэхэ гээшэ хүшэр бэрхэтэй байха бшуу.

Иимэ ехэ хубилалтануудай хүсэтэйгөөр бэелүүлэгдэжэ байха үедэ энэ талаар манай каднууд бэлэн бэшэ, ниитын һанал бодол эдэ бүгэдэндэ таарахагүй байгаа гэжэ сэхэ хэлэхэ ёһотойбди. Ушар иимэһээ бүхы юумэ һанагшаараа бэелүүлжэ шадаагүй байһамнай элитэ. Хангалтагүй, уршагта үйлэ хэрэгүүд энэ талаар муу нүлөө үзүүлбэ: Чернобыль, Армени, бусад гай тодхор, маанадта дэлхэйн дэлгүүрэй эрид муудалга. Урьһаламжын политикада, архидалгые усадхаха үргэн ехэ ябуулга үнгэргэлгэдэ гараһан дутуу дунданууд, алдуу эндүүнүүд горитой хохидол ушаруулаа. Хүнүүдэй ажал хэрэгтэ, тушаалдаа һалибуляар, хайша хэрэгээр хандаһанһаа, үндэһэ яһатанай хоорондо хёмороо зүришэлдөө үүдхэһэнһээ уламжалан, айхабтар ехэ гарза хохидол ушаруулагдаа, хүнүүдэй ами наһан таһалагдаа.

Эдэбхигүй байлга, хэдэн арбаад жэл соо тогтонижошоһон хуушанай хараа бодолнууд, хүгжэлтэгүйгөөр тогтошоһон, эдэбхигүй һула байдалда, дээрэһээ захиралта үгэдэг ёһо гуримда дадашанхай байлга маанадта ехэ һаад тойбо ушаруулаа. Мүнөөшье эдэ бүгэдэ хангалтагүйгөөр нүлөөлнэ. Экономическа ба социальна гуримай хүшэр бэрхэшээлтэй байгаашье һаань, бусад асуудалнуудай тохёолдоошье һаань, хуушанай һанал бодол хубилган шэнэдхэлгэнүүдэй замда гол бэрхэшээл түбэгүүдые ушаруулна.

Хубилган шэнэдхэлгын хэрэгүүдтэ зүрюу харша бүхы хүсэнүүдэй ушаруулжа байһан бэрхэшээл түбэгүүд тухай асуудалые дурдангүй гаража болохогүй. Тэдэнэй ябуулганууд нэмэлтэ бэрхэшээл түбэгүүдые ушаруулна, манай общество шэнэдхэхые үнэн зүрхэнһөө хүсэжэ байһан бүхы хүнүүдые нэгэдүүлхэ, бата жагсаалтай болгохо эрилтэ табина. Оршон байдалай орёо түгшүүрилтэй байһые, асуудалнуудай шухала, урдынхиһаа ондоо байһые, обществын сэдьхэлээ хүдэлжэ байһые ойлгоноб, гэбэшье политикаяа хубилгахын тула ушар мүрөө алдаха үндэһэ баримтануудые харанагүйб.

Тад һөөргэ, хубилган шэнэдхэлгые шууд сэхээр бэелүүлхэ хэрэгтэй. Имагтал иимэ зорилготойгоор нэн түрүүн Президентын эрхэ түлөөлэлгэнүүдые хэрэглэхэ байнаб. Демократиин үндэһэ һуури дээрэ хубилган шэнэдхэлгын бүхы хэрэгүүдые үнэхөөрөөшье шууд сэхээр урагшань дабшуулхын тула эдэ эрхэ түлөөлэлгэнүүдээ хэрэглэхэб гэжэ онсолон тэмдэглэнэб.

Президентын засаг бүхы засаг түрые гартаа абахагүй юм аабза гэһэн үгэнүүд съездын урда тээшье, эндэ, съезд дээрэшье, соностоһон дээрэһээнь энээниие хэлэхэ шухала гэжэ тоолоноб. Иимээр айха жэхыхэ үндэһэ баримтанууд байхагүй. Конституци өөрөө энээниие лаб хангаха байна. Мүнөө гүрэнэй засагай олоной хабаадалгатай дээдын зургаанууд — Арадай депутадуудай съезд болон Верховно Совет бодото эрхэнүүдтэй хүсэн түгэс зургаанууд мүнөө тэрэниие сахижа байна бшуу. Эдэ бүгэдэ гаксаараа засаг түрэ зонхилхо ябадалые зайсуулан сараха. Манайда үргэнөөр бэелүүлэгдэжэ байһан олондо мэдээсэлгэ, политическэ ондо ондоо һаналтай байлга энээниие лаб хангаха юм.

Социальна ба экономическа һалбарида тохёолдожо байһан бэрхэшээл түбэгүүдые зайсуулха талаар бүлэг хэмжээнүүдые бэелүүлхэ гээшэ түрүүшын ээлжээнэй зорилго болоно гэжэ тоолоноб.

«Шиидхэхы бэшэ байлга», «унжагайралга, удааралга», «шухала хэмжээнүүдые абаха талаар ходо ходо гээгдэлгэ» гэхэ мэтэ һанал бодолнуудые мүнөө соносожо болоно. Энээнэй зариманиинь зүйтэй. Шухала бэлэдхэлэй шата дабажа гараабди гэжэ хэлэхые хүсэнэб. Ажахын тоосоое, арендэ ба подряд гэхэ мэтэ ажахы эрхилэлгын түхэл шэнжэнүүдые нэбтэрүүлэнгүй, кооперациие һэргээнгүй, эмхидхэлэй-хүтэлбэрилгын байгууламжые хубилгангүй, ажахын ажал ябуулгада тохёолдожо байһан олохон юумэ улам үргэдхэнгүй, экономическа реформо бэелүүлхэ талаар асари ехэ, таарамжатай һайн зорилгонуудые, онол аргануудые бэелүүлжэ шадахагүй байнабди. Тэрээнгүйгөөр Верховно Соведэй баталан абаһан гү, али абахаяа байһан гүнзэгы ехэ хуулинуудые зохёожо шадахагүйбди.

Манай общество эдэ бүхы юумэ гаталха ушартай болоо. Бидэ юрэнхыдөө иимэ эрид хубилалтануудта бэлэн бэшэ байшообди, мүнөөшье тиимэшье бэлэн бэшэ байнабди. Тобшолбол, бэлэдхэдэй шата заатагүй бэелүүлэгдэхэ ёһотой байгаа. Зандаран зонхилолгын-албан хойрог байгуулалтые бүхы дээрэнь хубилгангүйгөөр экономикодо гүнзэгы ехэ шэнэдхэлгэнүүдые бэелүүлжэ шадахагүйбди. Үнэхөөрөөшье, экономическа хубилалтануудые шууд сэхээр бэелүүлхын тула манайда хуулиин үндэһэ һуури үгы байгаа.

Мүнөө, иимэ үндэһэ һууриин тогтоогдоходо тохёолдоһон байдалые гуримшуулан һайжаруулха, ажахы эрхилэлгын хуушанай, шэнэ түхэл шэнжэнүүдэй — зандаран зонхилолгын ба экономическа — бии байлга хүгжэлтэ дэбжэлтэдэ муугаар нүлөөлжэ, эдэ бүгэдые һулаaруулһан байгаа. Эдэ бүгэдэнһөө уламжалан, энэ тэрэ ябуулгануудай үүргэ нүлөө доошолно, хэрэглэмжын дэлгүүрэй, мүнгэнэй эрьесын ба мүнгэн һангай тэнсүүри һуларуулагдана, экономическа ургалтын эршэ дэлисэ, шанар доошолно. Правительствын программые бэелүүлхэ талаар хүшэр бэрхэшээлтэй байдалай тохёолдоһон ушар экономическа реформо дары бэелүүлхэ эрилтэ табина.

Эгээл тиимэһээ эрид эрьелтэ хэхэ хэрэгтэй, тиигээгүй һаа, хангалтагүй үйлэ хэрэгүүд урданайхиһаа улам эршэмтэйгээр ургаха байна. Экономическа реформо эршэдхэхэ талаар шиидхэхы ябуулгануудые бэелүүлхэ шухала гэжэ тоолоноб. Нэн түрүүн Зөөри, Газар, Арендэ тухай Хуулинууд, мүн баталагдан абтаха шиидхэхы шатадаа орожо байһан бусад хуулиин актнууд соо найруулагдаһан айхабтар ехэ зохёон байгуулхы хүсые бодото дээрэнь элирхэйлэн харуулха шухала. Эдэ хуулинуудые бодото байдалда бэелүүлхэ гээшэ Президентын гол зорилго болоно гэжэ тоолоноб.

Хуулинууд зүндөө бэелүүлэгдэшэдэггүй гээшэ. Хэрбээ бидэнэй зохихо экономическа байдал байгуулаагүй һаамнай, хүнүүдэй эдэбхи үүсхэл, шуран бэрхэ байлга баларташахал. Дотоодын хүсэн түгэс дэлгүүр байгуулхые оролдохо ёһотойбди. Энэнь хадаа орёо шухала экономическа, политическэ ба сэдьхэл бодолой асуудал болоно. Абаһаар лэ тэрэниие шиидхэхэгүйш, гэбэшье мүнөө али бүхы хангалтагүй юумэ усадхажа, ажал ябуулгаяа шууд сэхээр бэелүүлхэ хэрэгтэй.

Сэнгүүдые тогтоолгын, хангалгын ба худалдалгын гуримуудые хубилгангүй, гүрэнэй захилнуудые тааруулан табиха хэрэгые хубилгангүй, эд бараанай, һүүлээрнь жасын биржэнүүдые байгуулангүй, хубилалтануудые хэжэ шадахагүй байнабди. Үлүү гараһан хүдөө ажахын продукциие сүлөөтэйгөөр худалдажа, хүдөө ажахын продукци ба түүхэй эдүүдые бодото налог ашаха гээшэ энэ талаар урагшаа хэгдэһэн шухала алхам болохо ёһотой.

Экономикые монополи болголгые болюулха талаар шэглүүлэгдэһэн хуулинуудые, шиидхэбэринүүдые дары баталан абаха хэрэгтэй.

Ажабайдал хангаха аргатай дэлгүүр тогтооходоо, гүрэн түрэмнай экономическа үйлэ хэрэгүүдтэ нүлөөлжэ шадаха найдамтай арга хэрэгсэлнүүдтэй байха ёһотой. Предприятинуудай ашаг олзодо, хүн зоной олзодо налог тохохо таарамжатай гурим, мүнгэн һангай хиналта, ниитэ нэгэн бүхэли юумэн болохо түлбэриин бүхы эрьесые СССР-эй Гүрэнэй банкаар гуримшуулха, бодото экономическа байдалда харюусаха процентнэ түлбэринүүдые тогтоолготой урьһаламжын эдэбхитэй политика түбхын түрүүлэн энээндэ хабаатай байна.

Энээнһээ байтагай, ойрын сагта гүрэнэй бюджедэй дутагдал усадхаха, саарһан мүнгэнэй үнэ сэнгэй унаха ябадалнуудта эсэргүүсэхэ зорилгоор гүрэнэй гаргашануудые горитойгоор хороохо хэрэгтэй болоно. Энээнтэй хамта бүхы хүн зоной, түрүүшын ээлжээндэ бага салин хүлһэтэй ба хангалта багатай бүлэгүүдэй, социальна талаһаа найдамтайгаар лаб хангагдаха ябадалнуудые, социальна хамгаалалгын элдэб хэмжээнүүдые зохёон табиха хэрэгтэй болоно. Тэрээн дотор үнэ сэнгэй ургалтаһаа уламжалан, олзо доходтонь нэмэлтэнүүдые үгэхэ гурим зохёохо хэрэгтэй.

Намда, Президентдэ, совет таряашадай ажабайдалай бүхы асуудалнууд, эдеэ хоолой шухала асуудал хадаа эгээл түрүүшын ээлжээндэ бэелүүлэгдэхэ асуудал болоно гэжэ депутат-аграрнигууд, тэдэниие түлөөлһэн хүдөөгэй бүхы ажалшад мэдэхэ ёһотой.

Эдэ бүхы хэмжээнүүдые бодото дээрэнь бэелүүлхын түлөө харюусалгын ехэнхи хубиинь правительство даана гээшэ. Гэхэтэй хамта гол шухала асуудалнуудаар Президентын Указуудые абаха хэрэгтэй болохо ха. Тиихэдээ зорилгонууд, болзорнууд ба харюусалгата хүнүүд тодо һоноор нэрлэгдэһэн байха ушартай.

Бидэ бэе бэеһээ юумэ нюуха ёһогүйбди. Ехэ хэмжээнүүдые бэелүүлгэ хадаа обществые шэнэ эрхэ байдалда оруулха, түрүүшын үедэ ехэ хүндүүлхэйшье үзэгдэлнүүд үзэгдэжэ, хэн нэгэнэй аша туһануудые дайража магад. Ушар иимэһээ бүхы залан сэхэ асуудалнуудаар общество дотор бэе бэеэ ойлголсолго, зүбшөөрэлгэ түйлаха хэрэгтэй.

Нүхэдүүд! Манай федерациие хубилгаха ябадалһаа айхабтар ехээр хубилган шэнэдхэлгын хуби заяан дулдыдаха болоно. Мүнөө Президент болоод байхадаа, ороной бүрин бүтэн байлгые өөрөө баримталдаг байһанаа би дахинаа батадханаб. Гэхэтэй хамта Президентын засагай онсо анхарал хандуулха зүйл гэхэдэ, союзна республикануудай дулдыданги бэшэ байдалые бэхижүүлхэ, тэдэнэй экономическа ба политическэ бэеэ даанги байдалые бэхижүүлхэ, автономито республиканудай, национально-территориальна бусад байгуулалтануудай статус дээшэлүүлхэ талаар хэмжээнүүдые абаха ябадал болоно гэжэ ойлгоноб.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съезд

СССР-эй ТҮРҮҮШЫН ПРЕЗИДЕНТ ТАНГАРИГАА ҮГЭ

(Түгэсхэл. Эхинниинь 1-дэхи нюурта).

Е. П. Велиховэй кандидатурые зүбшэн хэлсэлгэдэ депутат **Н. А. Мурашев** үгэ хэлэбэ. Депутат **Ю. Ю. Болдырев** үгэ хэлэхэдээ, Е. П. Велиховэй түлөө дуугаа үгэхыень мүн лэ уряалаа.

А. И. Казаннигай кандидатурые зүбшэн хэлсэхэ үедэ депутат **Ю. Т. Комаров** түрүүлэн үгэ хэлэбэ. Сибириин газетэнүүдэй нэгэндэ А. И. Казаннигай үгэһэн интервью намда огто һайшаагдаагүй гэжэ Туваһаа ерэһэн депутат тэмдэглээ. Депутадууд **А. М. Оболенский, И. В. Сорокин, Г. В. Старовойтова** болон бусад депутадай һанамжые буруушааба.

К. Д. Лубенченко үгэ хэлэхэдээ, СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын тушаалда хүдэлхэ хараа бодолоо найруулба. **Э. А. Памфилова, Р. А. Медведев, М. М. Сафин, В. И. Прокушев, Н. И. Кашников** гэгшэд К. Д. Лубенченкын кандидатурые дэмжэбэ. Буруушааһан хүн байгаагүй.

Н. Ф. Федоров СССР-эй Верховно Соведые дулдыданги бэшэ парламент болгохо талаар өөрынгөө хараа бодолтой Съезддэ хабаадагшые хуряангыгаар танилсуулба. Тэрэнэй шэнэ шэнжэ хуули гаргаха ба гүйсэдхэхэ засагуудые амяарлаха зорилгодо харюусаха байгаа.

А. А. Собчагай кандидатурые зүбшэн хэлсэлгээр Съезд эхилбэ. Депутат **А. А. Джаримов** Адыгейн делегациин зүгһөө кандидадые буруушаажа байһанаа мэдүүлээд, энээнэй урда тээ Собчагай гаргаһан, тэрэнэй һанамжаар, бүдүүлиг аашэ тухай һануулба. Съездын нэгэн адляар бэшэ ойлгоһон ябадал претендентын арсашагүй һайн талануудые диилэхэ ёһогүй гэжэ депутат **В. И. Колотов** хэлээ. Депутадууд **А. Е. Андреев, А. П. Яненко, С. В. Ахромеев** болон бусад дурадхагдаһан кандидадай үндэр мэргэжэл шадабари мэдэрхэ зуураа, тэрэнэй хүн талын шэнжые, үгэ хэлэхэ абариень шүүмжэлһэн байха юм. А. А. Собчагай кандидатурада болон бусад залуу кандидадуудта анхарал хандуулха, саашанхияа бодожо үзэхыень Съездые депутат **Е. Д. Айпин** уряалба.

Үгэ эриһэн **А. А. Собчак** тэрэнэй нэрэ дээрэ хэлэгдэһэн бүхы юумэн гүнзэгыгөөр бодожо үзэхөөр ушар болоно гэжэ мэдэрбэ. Һайн хубилалтануудай байгаашье һаань, мүнөөдэр Верховно Соведтэ дулдыданги бэшэ байдал, мэргэжэл шадабари, харюусалга, демократизм дуталдана гэжэ онсолон тэмдэглээд, парламентын аппарадые үндэһөөрнь хубилгаха хэрэгтэй гэжэ хэлэбэ.

Үшөө нэгэ претендент **С. М. Рябченко** парламентын хүдэлмэриие яажа ябуулха тушаа өөрынгөө ойлгомжо хөөрэжэ үгөө.

Тэрэнэй һүүлээр СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын тушаалда удаадахи кандидадуудые (алфавидай гуримаар): Е. П. Велиховые, А. И. Казаннигые, К. Д. Лубенченкые, А. И. Лукьяновые, С. М. Рябченкые, А. А. Собчагые, Н. В. Федоровые, Г. И. Фильшиниие — нюусаар дуугаа үгэхын тула бюллетеньдэ оруулхын түлөө дуугаа үгэһэн байна.

Съездын үдэшын заседани депутат **В. И. Воротниковой** түрүүлэлгэ доро нээгдэбэ. Тоолологын комиссиин түрүүлэгшэ Ю. А. Осипьян СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшые һунгаха гурим тухай хөөрэжэ үгөө.

Тэрэнэй һүүлээр нюусаар дуугаа үгэлгэ үнгэргэгдэбэ.

Депутадуудай дахинаа заседанида суглархада, Съездын Президиум, Верховно Соведэй палатануудай түлөөлэгшэнэр СССР-эй правительстватай хамта, тусхай даалгабаритай зохилдуулан, Литвагай ССР-эй Верховно Соведэй баталан абаһан шиидхэбэринүүдһээ уламжалһан Съездын тогтоолой проект бэлдээ гэжэ мэдээсэгдэһэн байна.

Национальностьнуудай Соведэй Түрүүлэгшэ **Р. Н. Нишанов** тогтоолой проект уншажа үгэбэ. Мүн лэ тэрэ депутадуудай олон тоото асуудалнуудта харюусаа.

Тус тогтоолой проект тушаа депутадууд **Ю. И. Гниненко, В. П. Иванов, М. Л. Бронштейн, Т. П. Бувачидзе, А. К. Орлов, Н. Н. Медведев, В. М. Семенов, И. В. Тихонович, Н. С. Петрушенко, А. Л. Щелканов, В. И. Яровой, Г. Л. Курдюмов, В. М. Фалин, Р. А. Медведев, Р. А. Быков** өөһэдынгөө һанамжануудые хэлэһэн байха юм.

Тэдэнэй һүүлээр үгэ хэлэһэн СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо, СССР-эй Госпланай Түрүүлэгшэ **Ю. Д. Маслюков** СССР-эй бүридэлһөө Литвагай гаралгын экономическа хойшолонгуудые элирхэйлһэн, хэдэ хэдэн тодорхой тоонуудые харуулһан байна. Тодорхойлбол, энэ ябадалһаа ушарха хохидолой ниитэ хэмжээн 18 миллиард тухай түхэриг болохо гү, али энэмнэй Литвагай хоёр жэлэй национальна доходто адлирхуу хэмжээнэй болоно гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Литва болон Советскэ Союзай хоорондохи мүнөө байһан экономическа харилсаануудые зандань үлөөбэл, мүнөө байһан хэлсээтэ уялгануудые сахибал, һайн байгаа гэжэ хэлэгдэһэн, Литвагай Верховно Соведэй түрүүлэгшын Н. И. Рыжковто хандаһан хандалга соо һоо зарим хэһэгүүдые үгэ хэлэгшэ уншажа үгөө. Тиигэхэ зуураа Литвагай мүнөөнэй хүтэлбэрилэгшэдэй экономическа стратегиин илгаануудта тэрэ анхарал хандуулаа. Юуб гэхэдэ, продукциин шанарай һайжарха зэргээр Литвагай гадаадаһаа юумэ худалдажа абалга зүүнэй оронуудһаа болижо, саашадаа бэруунай оронуудһаа удаа дараалан абтадаг болохоор хараалагданхай байна бшуу.

Литвагай парламентын шиидхэбэридэ хэр эрид шангаар харюусаха тухай асуудал шиидхэхэ үедөө, тэдэнэй тухиралга гүрдэлгын аргаар, ехэ яаралтайгаар, Съездын ара талада абтаһан ушарые хараада абаха хэрэгтэй гэжэ үгэ хэлэгшэ тоолоно.

Депутат **Е. В. Коган** үгэ хэлэхэдээ, Прибалтикын ород хэлэтэй хүн зониие илган газаашалһан тухай хэдэн баримтануудые харуулаа. Тогтоолой проектдэ богони сэгнэлтэ үгэхэ зуураа, тодорхой хэдэн дурадхалнуудые оруулаа. Эрхэ мэдэлдэнь байһан бүхы арга хэрэглэжэ, гурим хангаха, Литвагай ССР-эй газар дээрэ ажаһуудаг бүхы эрхэтэдэй эрхэнүүдые хамгаалхыень СССР-эй правительствада даалгаха гэжэ тэрэ дурадхаба.

Удаань **М. С. Горбачев** үгэ абаба. Литвагай асуудалаар һанамжаяа хэлэхэ гүйлтатайгаар президиумдэ ороһон бэшэгые тэрэ уншаба.

Би энэ асуудалаар үгэ хэлэхэ һанаатайб гэжэ Президент хэлэбэ. Ушар байдалай хубилжа байхадашье, бидэ харилсаа холбооной түхэл янзые хубилгаха зэргэтэйбди.

Манай ороной дотоодын ажабайдалай энэ шухала асуудалаар өөрынгөө хандасые хэлэнгүй Съезд дүүрэхэ аргагүй гэжэ депутадууд нэгэн һаналтайгаар хэлэнэ гэжэ саашань М. С. Горбачев тэмдэглэбэ. Ороһон телеграммэнууд Литвада боложо байһан байдалаар хүнүүдэй ехээр һанаа зобожо байһан тухайнь гэршэлнэ.

Энэ асуудалые зүбшэн хэлсэхэдээ, Литвагай, бүхы ороной байдалые, мүн Европо ба дэлхэй дээрэхи байдалые хаража үзэхэ ёһотойбди. Энэ асуудалые тон юрын болгожо болохогүй. Бидэ ехэ тэсэбэритэй байха, хүндэлхэ гэжэ оролдообди, мүнөөшье тиигэнэбди.

Һүүлэй жэл хахад—хоёр жэлэй туршада манай Литва нүхэдтэй, литва арадтай эдэбхитэйгээр хөөрэлдөөбди. Бидэ мүнөө болотор иимэ хөөрэлдөө зүбөөр хээбди гэжэ һананаб. Мүнөөдэр энэ асуудалай орёо шангаар табигдаха болоһондо Литва арадта хүндэтэйгөөр, тэсэбэритэйгээр, хани ёһоор хандаһан түбэй зургаанууд, бүхы республикануудай түлөөлэгшэд зэмэтэй бэшэ гэжэ һананаб.

Гэхэтэй хамта зогсоохоор болоһон үйлэ хэрэгүүдтэ хүрэөд байнабди. Литва арадта, бүхы орондо, дэлхэйдэ энээн тухай сэхэ хэлэхэ зэргэтэйбди. Манай хараа шугам—Арадай депутадуудай съездын хараа шугам ямар байхаб гэжэ дэлхэй баһал хүлеэнэ.

Съездын эхилжэ байхада хэлээшээ хараада абанаб. Совет арадай дура хүсэлые элирхэйлэн, Съезд болон бидэ барандаа литва арадта урдынхяраал хүндэтэйгөөр ханданабди. Тэрэниие түүхын мухардуу байдал руу түлхидэг, арадай хуби заяанда аюул тохёолдуулжа болохо хүнүүдтэй литва арадые бидэ худхана бэшэбди, Литва арадта, мүн шиидхэбэринүүдые баталан абалгатай ажал ябуулгаяа холбодог олохон хүнүүдтэ бидэ туһалха зэргэтэйбди. Тиихэдээ тэдэниие хүндэлхэ, тэсэбэритэй байха зуураа, эрид сэхэ байха ёһотойбди.

Энээнтэй дашарамдуулан, документын проект соо һоо мэдээсэлэй шэнжэтэй үлүү зүйлнүүдые болюулаад, мүнөө үедэ шухала политическэ болон хуулиин шухала тайлбаринууд болон даалгабаринуудые үлөөхэ гэһэн шиидхэбэри баталан абахые Президент дурадхаа.

М. С. Горбачевой дурадхаһан тогтоолой текстые Съезд олонхиин дуугаар баталан абаба.

СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшые һунгаха талаар нюусаар дуугаа үгэлгын дүнгүүдые тодорхойлһон тоологын комиссиин заседани тухай съездын тоологын комиссиин түрүүлэгшэ **Ю. А. Осипьян** элидхэбэ. Дуугаа үгэхын тула һунгуулиин бюллетеньнүүдые абаһан СССР-эй арадай депутадуудай тоо 1896 болоо гэжэ тэрэ хэлэбэ. Һунгуулиин хайрсагуудые нээхэдэ, 1890 бюллетень элирүүлэгдээ, 6 бюллетень үнэнтэ бэшэ гэжэ тоологдоо. Үгтэһэн дуунууд иигэжэ хубаарилагдана: Велиховэй түлөө—60, буруушааһан—1824; Казаннигай түлөө—75, буруушааһан—1809, Лубенченкын түлөө—377, буруушааһан—1507; Лукьяновай түлөө—1202, буруушааһан—682, Рябченкын түлөө—26, буруушааһан—1858, Собчагай түлөө—77, буруушааһан—1807, Фёдоровэй түлөө—38, буруушааһан—1845; Фильшинэй түлөө—22, буруушааһан—1862.

Тиигэжэ арадай депутадуудай олонхиин дууе гэхэ гү, али списогээр дуугаа үгэһэн хүнүүдэй 53,6 процентые абажа, А. И. Лукьянов СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ болобо.

Съезд тоологын комиссиин протоколые баталаад, нүхэр **Лукьянов Анатолий Ивановичые** СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшээр һунгаһан тухай тогтоол баталаа.

СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ **А. И. Лукьянов** үгэ абана.

Тэрээндэ этигэл найдал үзүүлһэнэйнь түлөө гүнзэгы талархалаа мэдүүлээд, тэрэ саашань иигэжэ хэлэбэ:

СССР-эй Верховно Совет болон манай Съезд юу хэхэ ёһотойб гэжэ жэлэй саада тээ энэ ендэр дээрэһээ хэлээ һэм. Засагай дээдын зургаан ёһын тэдысэ үүргэ дүүргэдэг байха ёһогүй гэжэ тиихэдэ хэлээ һэмди. Ажал хэхэ, эрилтэ ехэтэй, бүхы хараа бодолнуудые элирүүлхэ арга олгохо зургаан байгуулха хэрэгтэй гэжэ хэлсээ һэмди. Съездын ба Верховно Соведэй хаража үзэхэ аргагүй асуудал байха ёһогүй, олониитэдэ мэдээжээр, ажалшадтай нягта холбоотойгоор хүдэлхэ ёһотойбди гэжэ хэлсэгдэһэн байгаа.

Хуули гаргалгын талаар горитой зорилгонууд болон Верховно Соведэй ажал ябуулгын бусад асуудалнууд тухай хэлэгдээ һэн. Мүнөөдэрэй байдалаар хэһэн юумэеэ хаража үзэхэдэ, яһала ехэ юумэн хэгдээ гэжэ хэлэхэ үндэһэ баримта бии. СССР-эй Верховно Совет, «үгэ дууламгай», «сталинско-брежневскэ» зургаан болоогүй. Юһэн һара соо Арадай депутадуудай съезд болон Верховно Совет 28 шухала хуули ба 220-һоо дээшэ тогтоол баталан абаа. Манай хүдэлмэридэ бэрхэшээлнүүдэй бага бэшэ байгаашье һаань, шэнэ олон зүйлнүүд бии болоо. Гэхэ зуура урдынхиһаа һүрөггүй ехэ юумэ хэхэ болонобди. Манай партиин түлөөлэгшэд хубилган шэнэдхэлгын түлөө тэмсэдэг бүхы хүсэнүүдтэй саг үргэлжын холбоотой байха ёһотой гээд КПСС-эй XXVIII съездэдэ Коммунис партиин платформо соо хэлэгдэнэ. Верховно Соведэй хүдэлмэридэ демократи бодото дээрээ баримталагдаха зэргэтэй.

СССР-эй ПРЕЗИДЕНТ М. С. ГОРБАЧЕВОЙ ХЭЛЭҺЭН ҮГЭ

(Түгэсхэл. Эхинниинь 1-дэхи нюурта).

Энэ асуудалнуудаар эндэ хэлэгдэһэн үгэнүүдые хубаалдахадаа, союзна шэнэ договор хойшолуулангүй зохёон табиха хэрэгтэй гэжэ тоолоноб. Тэрэмнай манай федерациин, арад бүхэнэй мүнөөнэй байдалда ба хүгжэлтын эрилтэнүүдтэ харюусадаг байха ёһотой. Тиигэхэ зуураа республика бүхэнэй эрхэ байдалай ба арга боломжонуудай өөрсэ илгаануудые хараада абажа, федеративна холбоонуудые таарама ондоонууд байхаар хараалха хэрэгтэй.

Конституци дотор бэшэгдэһэн республикануудай бээе даанги байдалые ба таһаран гаралга хүрэтэр өөһэдыгөө тодорхойлхо тэдэнэй эрхэнүүдые батадхаха зорилготойгоор ойрын сагта Союзһаа гараха онол арга Верховно Соведээр хаража үзэгдэхэ, хууляар тодорхойлогдохо ёһотой болоно бшуу. Верховно Соведтэй харилсаа холбоотойгоор эдэ бүхы асуудалнуудые Президент Федерациин Соведтэй хамта шиидхэхэ ушартай.

Нацинууд хоорондын зүришэлдөөнэй үндэһэн дээрэ бии болоһон хүндүүлхэй асуудалнуудые, нэн түрүүн тэрьедэн гарагшадай асуудалые шиидхэхын тула дары түргэн хэмжээнүүд хэрэгтэй болоно. Энэ талаар зохихо союзна республикануудай правительствануудай шиидхэбэринүүд, харин хэрэгтэй болоһон ушарта союзна правительствын шиидхэбэри абтаха ёһотой болоно. Юрэнхыһэн хэлэбэл, мүнөө бидэ асуудал иигэжэ табиха эрхэтэйбди: Өөрынгөө бээе даанги байдал бэхижүүлхэ, үргэн эрхэнүүдые абажа байха зуураа, союзна республиканууд өөрынгөө газар дээрэ, манай совещшье, уласхоорондыншье гуримуудтай зохилдуулан, бүхы национальностьнуудай хүнүүдэй эрхэтэнэй эрхэнүүдые хангахын түлөө бүхы харюусалга өөр дээрээ даажа абаха ёһотой. Тиихэдээ политическэ, юридическэ болон материальна харюусалга дааха ёһотой.

Һүүлэй үедэ националис, шовинис, үнгэрхэдөө расис уряануудые дэлгэрүүлгын аюул тохёолдоод байна. Энээнтэй хайра гамгүйгөөр тэмсэхэ хэрэгтэй. Тиихэдээ ороной Конституциин, хуулинуудай бүхы хүсые хэрэглэхэ ушартай.

Политическэ реформын бусад асуудалнуудай дундаһаа Президентын урда түрүүшын ээлжээндэ арадай өөрыгөө хүтэлбэрилхэ бүрин эрхэтэ зургаанууд болохо Соведүүдэй шэнэдхэгдэһэн бүхы байгууламжын түргэн тогтолгодо туһа хүргэхэ зорилго табигдана гэжэ намда һанагдана.

Газар болон Зөөри тухай Хуулинуудай ашаар республиканска болон нютагай шэнэ Соведүүд мүнөө хэрэгтэй эрхэнүүд болон арга боломжонуудтай болобо гээшэ. Ойрын сагта Нютагай өөрыгөө хүтэлбэрилгэ ба нютагай ажахы тухай Хуули баталагдаха ёһотой. Энээнтэй нэгэн доро партийна организацинуудай зүгһөө Соведүүдые харгалзалха ябадалда, гүрэнэй ба ажахын тодорхой асуудалнуудые шиидхэлгэдэ тэдэнэй сэхэ хамааралсалгада эсэс табигдаба. Иимэ эрхэ байдалда Соведүүдэй өөрынгөө шэнэ үүргэ түргөөр дүүргэдэг болохо, гүйсэд дүүрэн хүсөөр хүдэлдэг болохо гээшэ илангаяа шухала болоно. Игэзэгүй һаа, засаггүй байдалай аюул тохёолдожо магад.

Иимэ юумэ мүн лэ онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй гэжэ тоолоноб: Соведүүдэй шэнэ байгуулалтын бии болоһоной ашаар, өөрынгөө уялгануудые дүүргэхэдээ, ороной Президентын түшэглэхэ аргатай онол арга бии боложо үгэнэ. Гүрэнэй засагай ба хүтэлбэрилгын зургаануудай байгууламжа дотор Президентын үүргэ юрэнхыдөө ямар байхаб гэжэ би бодонобиб?

Нэн түрүүн тэрэнэй шухалын шухала зорилго гэхэдэ, хубилган шэнэдхэлгын эрьен бусахагүйе лаб хангалга, хуули ёһото гүрэн, өөрыгөө хүтэлбэрилхэ социалис общество бүридүүлгэ тээшэ ажал хэрэгээ батаар, хэлбэришэгүйгөөр ябуулха зорилго болоно.

Засагуудые хубаарилгын гол ёһонууд уялгануудые эли тодоор амяарлаха хэрэгтэй гээд баадхана, тиигэбэшье тэдэнэй нягтаар хоорондоо харилсаха арга боломжые, тон хэрэгтэй байһые яашье буруушаанагүй. Энэмнай Совет гүрэнэй толгойлогшын ба тэрэнэй дэргэдэ байгуулагдаха Президентын Соведэй гол зорилгонуудай нэгэн болоно гэжэ би ойлгоноб. Энэ зургаан хадаа политическэ томо ажал ябуулагшадһаа, гүрэнэй ба ниитын хүгжэлтын гол һалбаринуудтахи мэргэжэлтэдһээ бүридэһэн коллектив байхаар хараалагдана. Тэрэ дотоодын ба гадаадын политикын гол асуудалнуудаар дурадхалнуудые зохёон найруулдаг, хэрэгтэй болоо һаань, дары шиидхэбэринүүдые дурадхадаг байха юм.

Минии ойлгоходо, Президент хадаа ямар нэгэн амяраа бүлэгэй гү, али политическэ хүдэлөөнэй түлөөлэгшэ бэшэ, харин бүхы арадай этигэмжэтэ нюур шэнгеэр өөрыгөө һанаха, ажал хэхэ ёһотой гэжэ мүн лэ онсолон тэмдэглэһүү.

Энэмнай өөрынгөө политическэ һанал бодолһоо тэрэ арсаха ёһотой гэһэн удхатай бэшэ ааб даа, тиигэбэшье общество дотор бии байгаа элдэб ондоо бүхы хараа бодолнууд ба хуулита аша туһануудые нюур сахингүйгөөр, үнэн зүбөөр хараада абахаар бэлэн байха ёһотой гэһэн удхатай болоно. Ороной ба арадай бүхы аша туһые эгээл дээдэдэ тооложо, тангаригтаяа зохилдуулан, ажалаа ябуулха ёһотой.

Энээнһээ уламжалан, эндэ Съезд дээрэ, нилээд шууяатай, зэримдээ эрид хурса үгэ буляалдаанай шалтаг болоһон асуудалые эли тодо болгохо хэрэгтэй ха. Президентын ба КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаалнуудые нэгэн доро даажа байха асуудал тухай би хэлэнэб. Иимэ нэгэдхэлгые мүнөөшье, ойрын ерээдүй сагташье хубилган шэнэдхэлгын аша туһанууд баадхана гэжэ тоолодог депутадуудай хараа бодолые би хубаалданаб.

Арадай депутадуудай мүнөөнэй съезд, СССР-эй Конституциин 6-дахи, 7-дохи статьянуудта хубилалтануудые оруулха зуураа, манай обществын демократи хүгжөөлгэдэ шэнэ шата нээжэ үгэнэ. Энэ сагһаа хойшо КПСС политическэ бусад эмхинүүдтэй адли тэгшэ эрхэтэйгээр хүдэлхэ, һунгалтануудта хабаададаг байха, союзна болон республиканска правительствануудые, нютагуудтахи засагай зургаануудые бүридүүлхэ эрхэнүүдые демократическа аргаар түйлэха болоно.

Энээнһээ уламжалан Президентын, тэрэнэй дэргэдэ байгуулагдадаг зургаануудай эгээл шухала уялгануудай нэгэн гэхэдэ, минии һанахада, политическэ һанал бодолнууд ба ниитын хүдэлөөнүүдые нэгэдүүлгэ болоно. Президентын засагай демократическа үндэһэ һуури хадаа ниитын үзэл бодолой элдэб шэглэлнүүдэй түлөөлэгшэдтэй хөөрэлдөө хэхэ, харилсаа холбоо тогтоохо ябадал, Президентын элдэб үүсхэлнүүд болон программануудые зохёон табилгада тэдэнэй хабаадалсалга баадхана гэжэ этигэнэб.

Түрүүшын ээлжээндэ энээнэй СССР-эй арадай депутадуудта хабаатай байһаниинь эли ааб даа. Минии һанахада, Президентын Соведэй бүридэлдэ Съездтэй, Верховно Соведтэй ниитын эмхинүүд болон нэгэдэлнүүдтэй, зохёохы холбоонуудтай, эрдэмэй ба соёлой эмхи зургаануудтай, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэй холбоо бэелүүлдэг тусхайта хүнүүд орохо ёһотой. Эдэ эмхинүүдэй үүргэ айхабтар ехэ, тон харюусалгатай гээшэ.

Эсэсэй эсэстэ, Президент хадаа ниитын тогтууритай гурим, эрхэтэдэй ба гүрэнэй аюулгүй байдал лаб хангаха ёһотой. Захирха ба гүйсэдхэхэ засагай һула байлгые усадхаха хэрэгтэй гэжэ бидэ бултадаа мүнөө мэдэрнэбди. Сэхэ хэлэбэл, энэмнайл Президентын тушаал хойшолуулангүй тогтоохо гэһэн шалтагаануудай нэгэниинь болоһон байна бшуу.

Оршон байдалые тогтууригүй болгохо аюулһаа уламжалан, общество дотор һанаагаа зобохо ябадал улам үргэдэнэ. Хүсэрхэлгын, тэсэбэригүй байдал, нацинуудай хёмороо һүжэрүүлгын, элдэб янзын эрид шанга эрилтэ табижа, гүрэнэй ба ниитын эмхинүүдтэ баадхалга хэлгын аргаар өөһэдынгөө зорилгонуудые бэелүүлхэ гэһэн һэдэлгэнүүд тухай би эндэ хэлэнэб.

Зарим бүлэглэлнүүд ба ажал ябуулагшад зониие айлгажа, граждан дайнай аюул, урбалта, национальна һандарал гэхэ мэтээр һүрдөөжэ, өөһэдынгөө хараа бодол дэлгэрүүлхые оролдоно ха юм. Гэбэшье бүхыдөө общество ороной политикада нүлөөлхэ иимэ аргануудые зүбшэнэгүй, хубилган шэнэдхэлгын үг зорилгонуудта зүришэдэг, манай үшөөл залуу, хүсэндөө ороогүй демократида аюултай эдэ онол аргануудые эрид буруушаана. Ябуулгануудай иимэ хүгжэлтые эрид шууд зогсоохо хэрэгтэй.

Президентын засагай үшөө нэгэ зорилго гэхэдэ, эрхэтэдэй ами наһанда, эд бараанда, нэрэ хүндэдэ, аюулгүй байдалда гар хүрэхэ талааршье, мүн тэрэшэлэн хонжсо наймаанай, эбсэшэгүй хэмжээтэй болоһон «далда экономикын», талааршье уголовно гэмтэ ябадалнуудта эршэ хүсэтэйгөөр эсэргүүсэхэ ябадал болоно. Энэ зорилгоор зохихо хуулинуудые гүйсэдхэлгын хойноһоо шанга хиналта хэхэ, хэрэгтэй указуудые гаргаха, хуули сахиха зургаануудые бэхижүүлхэ хэрэгтэй болоно. Тэрэнэй шиидхэхэ ёһотой зорилгонуудтай оршон байдалайнь, эрхэнүүдэйнь ба харюусалгынь тааруулагданхай байхын тула сүүдэй, мүрдэлгын аппарадай, прокуратурын реформые түргэдхэхэ хэрэгтэй гэжэ тоолоноб.

Асуудал иигэжэ табихадаа, хуули хазагайруулга үүдхэдэг шалтагаануудые усадхахын түлөө харюусалга гүрэнэй ба ажахын органуудһаа, манай бүхы кадрнуудһаа би холодуулнагүйб. Гэмтэ ябадал олон ушарта эзэн бусаар ажахы эрхилэлгэһээ, үрилгэ табилгаһаа, зөөридэ хүндэгүйгөөр хандалгаһаа, материальна баялигуудые, ниитын гуримые ёһотоор бүридхэлдэ абадаггүй дээрэһээ гарадаг байна ха юм.

Ёһотой гурим журам тогтоолгодо Соведүүдэй шэнэ арга боломжонуудые хэрэглэлгэ, энэ хэрэгтэ олониитые хабаадуулга, хэблэлэй эдэбхитэй хабаадалга айхабтар ехэ удхашанартай байха бшуу.

Ямаршье засаг абари зангай үндэһэ һууринуудые һэлгэжэ шадахагүй. Тэрээнгүйгөөр хүн зоной һайнаар хамта ажаһуулга болохогүй. Урдань манайда хүнэй оюун бодолые тоодоггүй, тэрэниие идеализм гэжэ тоолодог байгаа гээшэ, харин мүнөө тэрээнэй түлөө үнэтэй сэнтэйгээр түлэхэ хэрэгтэй болоод байна. Ажалда, эрдэм, ухаанда, һуралсалда, искусствада, энэ үгын эгээл үргэн удхаар соёл болбосоролдо ондоо, аша үрэтэй хандалга бидэндэ хэрэгтэй болоод байна бшуу. Тэрэнэй бүрин дүүрэнээр оршон мандахын ба хүгжэхын тула амин шухала хэрэгтэй юумэн шэнгеэр оюун бодолой бүхы баялигуудые общество дотор ойлгохоор эрхэ байдал байгуулха хэрэгтэй.

Түүхын үни удаан жэлнүүдтэ, тэрэ тоодо совет жэлнүүдтэ, манай арадуудай нөөсэлһэн соёлой баялигта, дэлхэйн хүгжэлтын үнэтэ шухаг зүйлнүүдтэ түшэглэн, общество дотор хүнүүдэй харилсаануудай оршон байдалые һайжаруулха, Эсэгэ оронойнгоо аша туһада оролдодог бүхы хүнүүдые нэгэдүүлхэ шухала.

Бидэ энээнниие ёһотойгоор үшөө мэдэрээгүй гээшэ хабди. Элдэб бүлэгүүдэй хоорондохи арсалдаанууд, илангаяа интеллигенциин дунда нэгэ нэгэнһээ харюугаа абаха хэрүүл шууяатай ушарнууд манай олониитын һанаае зобооно. Ороной түүхын энэ эрид шанга шатада интеллигенцидэ ехэ эрилтэ табигдадаг. Общественэ эмхидхэн бэхижүүлхэ арга боломжо тушаа зэрим нэгэн һэжэг түрэдэг. Элдэб һаалтануудые дабажа гарахын тула хүшэр хүндэ сагта арад өөрынгөө хүсые хэзээдэшье элсүүлдэг. Хүнүүдэй нэгэдхэдэнь али болохоор туһалха гээшэ интеллигенциин уялга мүн.

Хубилган шэнэдхэлгэдэ һаад тодхор татадаг [illegible] юумые зайсуулхын тула хубилган шэнэдхэлгын политика болон үг зорилгонууд тушаа эмхидэн жагсаха хэрэгтэй.

Гадаадын политика тухай. Һүүлэй жэлнүүдтэ тэрэ бодото дээрээ шалгагдаа. «Хүйтэн дайнда» эсэс табиха, сэрэгэй, аюулые зайсуулха арга олгогдоо. Советскэ Союз өөрынгөө эб найрамдалта политикаар дэлхэйн хамтаралда найдамтай һуури эзэлээ. Тиимэһээ манай гадаадын политикые бага мэдэсэтэйгээр, заримдаа юрэ харюусалгагүйгөөр дайраха ябадалые би эрид буруушааха байнаб.

Гадаадын политикын талаар мэдээжэ тогтоол баталан абахадаа, Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд совет арадай үмэнэһөө тэрэниие лаб бэелүүлхэ байна. Президентын бүхы хүдэлмэри тус тогтоолой үг удха болон үзэгүүдтэ тааруугаар ябуулагдаха зэргэтэй.

Дайнай һүүлээрхи сэрэгэй-политическэ тэнсүүриин байгууламжын горитойгоор хубилгагдажа байһан сагта, дэлхэйн хүгжэлтын эрид хубилалтын шатада манай орондо Президентын тушаал бии болгогдобо. «Хүйтэн дайнда» эсэс табигдаа, гэбэшье сэрэгүүдэй урда урдаһаа зүришөөд байлга үшөөл дабагдаагүй. Тиимэһээ аюулгүй байдал хангаха политическэ онол аргануудта гол анхараһаа хандуулха зуураа, Президент сэрэгэй шэнэ доктринын гол ёһонуудай үндэһөөр ороной оборонно политикые хүтэлбэрилхэ, СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүд тухай анхарал оролдолго гаргаха зэргэтэй. Иимэ хандаса баримталагдаха гэжэ Президент болоод байхадаа таанадта найдуулнаб.

Мүнөө манда сэрэгэй реформо үргэнөөр бэелүүлхэ хэрэгтэй. Энэ талаар бэлэн бэшэ олон асуудалнуудые шиидхэхэ болонобди. Тиин энэмнай СССР-эй Верховно Соведтэй харилсаатайгаар Президентын, тэрэнэй Соведэй гаргаха шухала хүсэлэл оролдолгонуудай нэгэн болохо байна. Иимэ ушарые һамбаашалан, Верховно Соведэй гү, али Съездын зүбшөөлгүйгөөр Зэбсэгтэ Хүсэнүүдые оронһоо гадуур хэрэглэхэ ябадалые эрид зайсуулха гэһэн Арадай депутадуудай съездын баталһан гол ёһые баримталхаб гэжэ үшөө дахин батадханаб. Гэнтэ гадаадаһаа добтолон ороһон гансал ушарта Зэбсэгтэ Хүсэнүүд хэрэглэгдэхэ.

Ойрын сагта гадаадын политическэ оршомдо юу хэхэ болологдоноб? Шадаал һаа бүри энэ жэлдэ горитой дүнгүүдые түйлэхэ зорилготойгоор бүхы гол зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй талаар хөөрэлдөөнүүдые эдэбхитэйгээр ябуулха гээшэ гол зорилгонуудай нэгэниинь мүн.

Вашингтондо Президент Буштай болохо уулзалгатай дашарамдуулан, ехэ шиидхэбэринүүд бэлдэгдэжэ байнхай. Эдэмнай гансашье совет-американ харилсаануудые һайжаруулха талаар шэнэ алхам болохо бэшэ, мүн дэлхэйн политикын гэмгүй һайн шэглэлнүүдые бэхижүүлхэ хэрэгтэ манай хоёр гүрэнэй шухала хубита болохо ёһотой. Зүүн Европодо союзна бүхы зургаан оронуудта түүхэтэ удха шанартай хубилалтанууд болоо. Тэгшэ эрхын ба өөһэдынгөө байдалые өөһэдөө шэлэхэ эрхын гол ёһонууд дээрэ тэдэнэртэй харилсаа тогтоохо, шэнэ бодомжодо таарахагүй бүхы юумые зайсуулха зуураа, нягта харилсаа холбооной хэдэн арбаад жэлнүүдтэ бии болоһон бүхы үнэтэй сэнтэй, үнэхөөрөө түрүү юумые үлөөхэ гээшэ шухала.

Германиин асуудал онсо һуури эзэлнэ. Тэрэ мүнөө үедэ Европын политикын гол анхаралда байна. Эдэ үдэрнүүдтэ би манай хараа бодолые нэгэтэ бэшэ найруулха болоһон байнаб. Манай арадташье, энээндэ хабаатай бүхы талануудташье тэрэ һайн мэдээжэ. Тэрэнэй үг удхань юун болоноб гэбэл, немецүүд нэгэдхэхэ гэһэн ойлгосотой эрхээ бэелүүлхэ зуураа, Германиин газар дээрэһээ дайнай аюулые огто зайлуулха ёһотой. Бусад бүхы юумэн эндэһээ эхитэй — дүрбэн гүрэнэй эрхэнүүд, хилэнүүдэйнь ойроо хүрэшэгүй байлга, ниитэ Европын хэрэгүүдтэй холбоотой байлга, НАТО-гай бүридэлдэ Германиин орохо аргагүй байлга, дэлхэйн хоёрдохи дайнай дүнгүүдээр амгалан тайбан хэлсээ баталалга.

Мүнөө жэлэй намар США-гай болон Канадын хабаадалгатайгаар болохо дээдэ тушаалтадай ниитэ Европын уулзалгада уласхоорондын үйлэ хэрэгүүдэй эршэмтэй ябаса шэнэ удха шанар олгоно. Европын түбтэ нэгэдэмэл Германиин бии болоһые хараада абан, аюулгүй байдалай ба харилсаа холбооной хамтын зургаануудаар бүлэглэлнүүдые һэлгэхэ тухай бодохоор болоо. Уласхоорондын харилсаануудай түүхэдэ хоёр үе сагые хубаарилха шата болохо «Хельсинкэ-хоёр» тээшэ хүсэлэл оролдолгонуудые шэглүүлхэ хэрэгтэй.

Харилсаа холбооной элдэб һалбаринуудаар хамтын мэдүүлгэнүүд болон хэдэн арбаад хэлсээнүүдтэ хэдэ хэдэн нэрэ хүндэтэй оронуудтай гар табигданхай. Эдэ хэлсээнүүдээ үнэн сэхээр дүүргэхэ гээшэ тогтонижонги, аюулгүй байдалай ба дэбжэлтын, харин Европодо «ниитэ Европын байшан» байгуулха бодото замаар дабшаха шухала эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэниинь болоно. Эдэ документнүүд соо найруулагдаһан шухала ба бодото удха шанартай хэмжээнүүдые бэелүүлгын хойноһоо хиналга баһал Президентын эрхэ мэдэлдэ оролсоно.

Шэнэ бодомжын политика хүгжэжэ байгаа оронуудта манай һонирхолые бууруулна бэшэ. Адли тэгшэ эрхын, социальна дэбжэлтын, демократиин ба хүнүүдтэ адли һайн байдал байгуулхын түлөө тэмсэдэг бүхы хүнүүдые бидэ урдынхяраал нэгэн һаналтайгаар дэмжэхэбди.

Азиин-Номгон Далайн шэглэлээр хэлэхэ болоо һаа, Владивостогой болон Красноярска эдэбхи үүсхэлнүүдые залан шууд бэелүүлхэ, ажал хэрэгэй талаар тодорхой харилсаануудые тогтоохо болонобди.

Агууехэ Индитэй олон жэлнүүдтэ бата харилсаа холбоотой байнабди. Хитадай Арадай Республикатай харилсаа холбоон һайнаар хүгжөөгдэжэ эхилээ.

Европодо ба Азида эб найрамдалта хамтаралнуудые байгуулха хэрэг, минии һанахада, эсэсэй эсэстэ Европын болон Азиин бүхы газар дайда дээрэ аюулгүй байдалай ниитэ нэгэн гурим байгуулгаар түгэсэхэ зэргэтэй.

Дүтын Зүүн зүгтэхи ушар байдалые һайса шэнжэлхэ, бидэндэ, мүн дэлхэйн бүхы хамтаралда шухала энэ райондо эдэбхитэй политикаяа һэргээхэ болонобди.

Манай гадаадын политическэ холбоо барисаанда Латиин Америкэ ехэ һуури эзэлдэг болоо. Уласхоорондын хүгжэлтын бүтэмжэтэй шэглэлнүүдые хамтаараа үргэдхэхэ арга боломжо эндэ баһал бии болоо.

Дэлхэйн ажахын холбоо барисаанай системэдэ СССР-ые оруулха, мүн оршон тойронхи дайдые хамгаалха талаар уласхоорондын хэрэгүүдтэ хабаадаха асуудал Президентын анхаралда саг үргэлжэ байха ёһотой.

Дэлхэй дээрэхи гүрэнүүдэй нэгэ нэгэһээ улам ехээр дулдыдадаг боложо байхада Нэгэдэмэл Нацинуудай Организациин айхабтар ехэ удха шанартай байһые дахин батадхаха гээ һэм. ООН-ой үүргые һэргээхэ ба тэрэнэй эб найрамдалта хүсэлэл оролдолгонуудые эдэбхижүүлхэ гээшэ хүн түрэлтэнэй амгалан тайбан саг тээшэ дабшаха хүдэлөөндэ шухала эрхэ нүхэсэл болохо гэжэ этигэнэб.

Хэлэһэнээ согсолхо зуураа, өөһэдын үндэһэн ба соёлой ёһо заншалнуудтай, дабтагдашагүй онсо илгаануудтай 100 гаран арадуудай хүбүүд, басагад нэгэ байшанда сугтаа ажаһуунабди гэжэ хэлэхэ гээ һэм. Орон дотороо нацинуудай эбтэй эетэйгээр, хүршэ ёһоор ажаһууха, нэгэ нэгэеэ хүндэлхэ ябдал батадхаха гээшэ Совет Социалис Республикануудай Союзай Президентын тушаалай үүргэ гэжэ тоолоноб.

Арадай кандидадууд

ЭТИГЭЛ НАЙДАБАРИ ХАРЮУЛХАЛ

лажа байтараа, Томско политехническэ институтда орожо, инженер-теплоэнергетигэй мэргэжэлтэй боложо гараа. Тэндэ һуража байхадаа, институдай комсомолой организацие хүтэлбэрилээ. 1966 онһоо 1968 он болотор ВЛКСМ-эй Томско обкомдо ажаллаһан байна.

1968 онһоо 1978 он хүрэтэр КПСС-эй Буряадай обкомдо ажаллаа. 1978 онһоо КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи Нийтын эрдэмэй академиде һуража, Буряадай кандидадаар нэрэ зэргэтэй болоһон байна.

1986 онһоо хойшо Д. Т. Цыремпилов соёлой министрээр ажаллана.

Нүхэр Цыремпиловэй министрээр ажаллаха үедэ республикын соёл ба искусство саашадаа улам үргэжэн хүгжэжэ эхилһэн байна. Буряадай оперо болон баледэй, мүн буряад драмын театрнууд академическэ гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртөө, буряад драмын театр Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагдаа. Д. Т. Цыремпиловэй хүтэлбэрилгэ доро 1973, 1983 онуудта Буряадай АССР-эй литературын ба искусствын үдэрнүүд Москвада амжалтатайгаар үнгэрөө һэн. Тэрэшэлэн 1976, 1979, 1989 онуудта манай республикын театрнуудай коллективүүд Москвада ошожо, зохёохы тоосоонуудые хээ.

Манай республикын литературын ба искусствын үдэрнүүд жэл бүри республикын районуудта үнгэрдэг, заншалта болонхой.

Республикымнай соёлой һүүлэй жэлнүүдтэ харин гүрэнүүдтэ харилсаа холбоотой бэхижүүлээ. Хэдэ хэдэн соёлой мэргэжэлтэд, уран һайханай коллективүүд Монгол Арадай Республикада, Японидо, Франциде, США-да, Канадада, Италида ошожо, мэргэжэлэй шадабарияа харуулһан байна. Манай республикын зохёохы коллективүүд арадайнгаа уран бүтээлнүүдые, искусствын экспонадуудые харин гүрэнүүдтэ абааша харуулаа, мүн бусад оронуудай уран бүтээлнүүдэй выставкэнүүд манай республикада үнгэргэгдөө.

Хүгжэмэй ба драматическа искусствын бэрхэ мастернуудай тоо жэлһээ жэлдэ олошорно. Һүүлэй үедэ гурбан хүндэ «СССР-эй арадай артист», 30 гаран хүндэ РСФСР-эй, мүн Буряадай АССР-эй арадай артистнуудай үндэр нэрэ зэргэнүүд олгогдоһон байна. СССР-эй арадай артистнууд К. Базарсадаева, Д. Дашиева, Буряадай АССР-эй арадай артистка Г. Шойдагбаева гэхэ мэтэ нэрэтэй гансал орон доторнай бэшэ, мүн хилын саагуур мэдээжэ болоһон үнинэй.

Хүдөөгэй зониие соёлой талаар хангалтагүй һайнаар эмхидхэһэнэйнгээ түлөө манай республика РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй, ВЦСПС-эй дамжуулагдаг Улаан тугаар гурба дахин шагнагдаа, мүнөө тэрэ тугынь хэтэдээ хадагалагдажа байхаар Буряадай АССР-эй Соёлой министерствэдэ үгтэнхэй.

Республикын соёлой асуудалнуудые эрхилхэ байха үедөө Д. Т. Цыремпилов бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ, шадамар эмхидхэгшэ, сугтаа ажалладаг зондоо, мүн өөртөөшье шанга эрилтэ табидаг хүн байһанаа харуулаа.

Соёлой ба искусствын хүгжэлтын асуудалнуудые һайнаар мэдэдэг, шиидхэгдэхээр болоһон асуудалнуудые засагай дээдын зургаануудай урда саг дарыдань табижа, зүб тэсэшэнь шиидхэдэг байна.

Гадна соёлой зургаануудай хүдэлмэрилэгшэдэй хүдэлмэриие нарижуулха, соёлой эмхи зургаануудай ажахы эрхилхэ шэнэ гуримда оруулха тула үедэ нэтэрүүгээр оролдодог. Ушар тиимэһээ нүхэр Цыремпиловые зоной дунда хүндэтэй болоһон, урагша һанаатай, ямаршье хүдэлмэри харюусалгатайгаар, зохёохы өөрөө хэжэ шадаха хүн гээд тон зүбөөр тоологдоно.

Д. Т. Цыремпилов республикын нийтэ-политическэ ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаадаг. Тэрэ КПСС-эй Буряадай обкомой гэшүүн байһан, гадна Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй депутадаар һунгагдажа, зоной дунда хүдэлмэри ябуулха талаар ехэ дүй дүршэлтэй болонхой.

Нүхэр Цыремпилов удаан саг соо эрхимээр хүдэлһэнэйнгээ түлөө «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденоор, медальнуудаар шагнагданхай юм.

Депутадта кандидадай программань буряад арадайнгаа искусство болон соёлые, литература ба зохёохы холбоонуудай хүдэлмэриие улам хүгжөөхэ, Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэй байдалые бэхижүүлхэ, буряад хэлэ ба арадайнгаа түүхэ шудалха хэрэгтэ зорюулагданхай. Хүрээнэй гыгаар хэлэбэл, Буряадай АССР-эй депутадта кандидат Д. Т. Цыремпилов буряад арадтаа үнэн сэхээр алба хэжэ, этигэл найдабариень харюулжа шадаха хүнүүдэй нэгэн гээшэ.

Ж. ДОРЖИЕВ,
арадай депутадта кандидадай этигэмжэтэ нюур.

«АГИТАТОР»—НАЙМААЛАГШАД АЛААБХИ НЭЭГЭЭД...

Һунгуулиин Прибайкалиин национально-территориальна 90-дэхи округоор РСФСР-эй арадай депутадые һунгаха һунгуулиин урда тээхи тэмсэл эгээл дээдэ шатадаа оробо ха гэжэ һаянай ойлгохоор болоо. Бидэ — Прибайкалиин районой Кома нютагта ажаһуугшад депутадта кандидат Е. В. Басинай түлөө ойлгууламжа-идхалгын хүдэлмэри ябуулагшадтай уулзаа ха юмбибди.

Агитаторнууд өөһэдынгөө хүдэлмэри хээ юм бээ гэжэ һанаһамнай буруу байба. Ушарынь хадаа эдэмнай... аяар Тындэһээ автолавкануудаар ерэжэ, хоморой эд бараа худалдахаһаа гадна өөрсэ янзын идхалга хэбэ. Хэрбээ мартын 18-да Е. В. Басинай түлөө дуугаа үгөө һаамнай, элдэб хоморой шэрэ-эмаль, ноoһон зүйл, бусадшье юумэн манай нютагта ходо асарагдадаг болохо юм хаш.

Энэ найдуулгадань хүнүүд үнэншэнэгүй. Минии һанамжаар тон зүб. Тындэ гээшэмнай Комоһоо хэдэн мянган километр холо мартын 18-най һүүлээр «агитатор» — наймаалагшадтай дахинаа харагдахань бэрхэтэй ааб даа.

Юрэнхыдөө Ефим Владимирович Басин һунгалта тухай хуули хазагайруулан, һунгуулиин урда тээхи тэмсэл заримдаа ябуулна гээд тэмдэглэмээр. Үшөө нэгэ иимэ жэшээ. «Прибайкалец» колхозой һунгагшад-колхозниггуудтай уулзахадаа, энэ ажахые БАМ-ай нэгэ предприятиин хамһабариин ажахы болгохоб гэбэ. Тиигэжэ хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлһэ хоёр дахин шахуу дээшэлхэ, 1,7 гэһэн поясной коэффициенттэй болохот гэжэ найдуулба.

Е. В. Басинай хэрэглэһэн арганууд коммунистын, хүтэлбэрилэгшын нэрэ хүндые доромжолһон ябадал бэшэ гү?

Прибайкалиин районой бусадшье һуурин тосхонуудта хоморой шухаг эд бараа «агитаторнууд» наймаалаа гээд онсолхо шухала.

Г. ОЛЗОШКИН,
Кома һууринда ажаһуудаг һунгагша.

Манай хөөрэлдөөн

АМЖАЛТА ХҮСЭНЭБДИ

СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ III съездэдэ ошохоһоонь урид СССР-эй арадай депутадууд — Клюевскэ модоной баазын директор В. С. Серёдкинтой, уран зохёолшо А. Л. Ангархаевтай манай корреспондент уулзажа, хэдэ хэдэн асуудалнуудта харюусахыень гуйһан байна.

Асуудал: Танай һунгуулиин округой һунгагшад, мүн таанад өөһэдөө манай орондо Президентын тушаал бии болгохо тухай асуудалаар ямар һанамжатай байна гээшэбта?

В. Середкин: Президентын тушаал бии болгохо тухай асуудалые һунгагшаднай гол түлэб һайшаана. Дээдын засаг барижа байха хүн манай орондо хэрэгтэйл гээшэ.

А. Ангархаев: Түрүүшын Президент бүхы арад зоноор һунгагдаха ёһотой гэжэ һананаб.

В. Серёдкин: Энээн тухай Съезд дээрэ дэлгэрэнгы хөөрэлдөөн болохол байха. Һунгагшадшье тиигэжэ тоолоно.

Асуудал: РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй, мүн нютагай Соведүүдэй арадай депутадуудта кандидадуудтай уулзахадаа, манай республикын ажабайдалда Президентын засаг хэр үүргэ нүлөөтэй байхаб гэжэ һунгагшад һонирхоно. Та энээн тухай юун гэжэ һананабта?

В. Серёдкин: Гүрэнэй шанга засагтай байха ёһотойбди гэжэ хүнүүд тоолоно. Жэшээлхэдэ, манай «алдарта Байгал арюухан далайе» хамгаалха талаар ёһотой шиидхэбэринүүд абтана гү? Үгы, Таанад, уншагшад, өөһэдөө һайнаар мэдэнэт.

А. Ангархаев: Байгал далайгаа гансал хамгаалха хэмжээнүүд бэшэ... Бидэ Байгалаа экономическа талаар зүбөөр хэрэглэжэ, тэрээнһээ материальна ашаа туһа абаха тухай бодомжолхо байгаабди. Гансал гоё һайхан байгаали хараад байха ёһотой гүбди?

Асуудал: һая болоhо үнгэрһэн һунгалта демократиин хүгжэлтэдэ ямар нүлөө үзүүлээ гэжэ һананабта?

В. Серёдкин: Кандидадай программа cooһoo ажабайдалайнгаа, ажаһуудалайнгаа саашанхи замые ойлгохо гэжэ һунгагшад оролдоно.

А. Ангархаев: һайн һайхан юумэн мүнөө урагшаа гаража байна...

В. Серёдкин: Зүб даа. Үнгэрэгшэ жэлэй һунгалтын үедэ Буддын дасанай түлөөлэгшэ дэбжүүлэгдээгүй байгаа. Мүнөө тус дасанай албатан олон хүнүүдэй дэмжэлгэдэ хүртэжэ, һунгалтын урда тээхи тэмсэлэй һүүлшын шатада гараба ха юм.

Асуудал: Һунгуулиин Прибайкалиин национально-территориальна 90-дэхи округто дэбжүүлэгдэһэн хүнүүд cooһoo «БАМтрансстрой» нэгэдэлэй начальник. В. Басин, СССР-эй МИД-эй хүдэлмэрилэгшэ В. Саганов һунгагшадай эгээл олон дууе абаба. Ардан Лопсонович, түрүүшээр В. Д. Сагановай кандидатурые бүридхэлдэ абахагүй гэжэ окружной һунгуулиин комисси шиидхэһэн байгаа һэмнай...

А. Ангархаев: Үнэхөөрөөшье, Россин Федерацида һунгалта үнгэргэхэ Түбэй һунгуулиин комиссиһаа нүхэр Сагановые бүридхэлдэ абахые буруушааһан телеграмма ерэһэн байгаа. Тиихэдэнь ажалша коллективүүдэй түлөөлэгшэд Москва ошохо баатай болоо һэн. Тэдэнэй ябажа ерэһэнэй һүүлээр нүхэр Сагановые бүридхэлдэ абаха гэһэн Түбэй һунгуулиин комиссиин түрүүлэгшын гар табилгатай телеграмма ерээ бэлэй. Энэ баримтые хүгжэжэ байһан демократиин нэгэ зүйл гэжэ ойлгохо ёһотойбди.

Асуудал: Энэ гү, али тэрэ кандидадай засагай дээдын зургаануудай һайшаалда, дэмжэлгэдэ хүртэдэг ябадал хэзээ усадхагдаха гэжэ һананабта?

В. Серёдкин: Арад зон өөһэдөө тиимэ ябадалай гаргагдахагүйнь тула хаалта табиха ёһотой. В. Сагановые бүридхэлдэ абахагүй гэжэ дээрэһээ үгтэһэн заабариие анхаралдаа абаад лэ байгаа. Саганов ямаршье сагта бүхы юумэндэ зохёохы ёһоор хандадаг һэн гээд арад зон мэдэдэг ха юм. Тиимэһээ округой һунгагшад эгээл олоороо тэрэнэй түлөө дуугаа үгэһэн байна. Республикынгаа экономико һайжаруулха холын хараатай түсэбтэй байба ха юм.

Корреспондент: һайн даа, дүүрэн харюугай түлөө, СССР-эй Арадай депутадуудай III съездын хүдэлмэридэ, танай ажал ябуулгада амжалта хүсэнэбди.

АБАЙДАЛАЙ ҺУДАЛАЙ ОХИСО БАРИЖА...

Эндэхи малшад бууса шадарайнгаа газарай бодото эзэд болоо гэжэ нэн түрүүн тэмдэглэмээр байна. Тодорхойлбол, отара ба гүүртэнүүдэй бууса шадархи газарнууд (сабшалан, зелёнко тариха полинууд) хонишоной болон малшадай мэдэлдэ үгтэһэн байна. Энэ газар дээрэ өөһэдөө тэжээл бэлэдхэхэдээ, нэгэдэхеэр, тэжээлдэ гаргашаяа бага болгоно, хоёрдохёор, өөһэдынгөө ажахын тоосооной олзо оршые дээшэлүүлнэ бшуу. Энэ талаар абажа харахада, «Мир» колхозой хонишод бууса шадараа нёдондо ехэ тэжээл бэлэдхэһэнэй ашаар тус бүринь арба гаран мянган түхэриг сэбэр олзо олоһон байна. Харин Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой ахалагша хонишон Ц. Д. Цыренов 22 мянган түхэриг абаа. Иимэ жэшээнүүд олон.

Владимир Александровичай гаргаһан үшөө нэгэ үүсхэлые һайшаамаар. Тэрэнь ямар удхатайб гэбэл, иимэ байна. Район соогоо орооһото ургамалнуудай тарилга хороожо, орондонь сенажай ургамалнуудай тарилга үргэдхэгдөө юм. Тиинган гасуур жэлдэ өөһэдын баян тэжээлтэй байха нэмэлтэ арга олгогдоо. Хараха янзада, эдэ юрын шэнги хубилалтанууд ажалшадай ажал хэрэгүүдтэ тон һайн талаһаа нүлөөлөө, саашадаа нүлөөлхэшье байна гээшэ. Бэелүүлхэ түсэбүүдшье бага бэшэ. Жэшээнь, хонидой арһа элдүүрилхэ завод, нютагайнгаа малай мяха буйлуулха, мяханай комбинат болон бусад предприятинууд баригдахаар хараалагданхай.

Мүнөөнэй сагта партийна болон совет зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдые шангаар шүүмжэлэлгэ юрын хэрэг болоо гээшэ ааб даа. Хаража үзэхэдэ, ажал хэрэгые урагшань дабшуулха шэнэ онол аргануудые дурадхаха, хүн зоной һуудал байдалые һайжаруулха талаар хүдэлмэри ябуулдаггүй зарим хүтэлбэрилэгшэдые зүб шүүмжэлнэ гээшэ. Тиимэ зарим хүтэлбэрилэгшэд хүдэлмэрее ябуулжа ядахадаа, засаг түрөөрөө үлүүсэ ехэ дашуурдаг байна. Тиимэ хүтэлбэрилэгшэдтэ хүн дурагүй гэжэ ажагланабди. Зүгөөр Владимир Александрович Ивановые дурсагдагша түхэлэй хүтэлбэрилэгшэ болоно гэжэ хэлэхын аргагүй. Энэ хүмнай ажабайдалай һудалай сохисо барижа, районойнгоо хүгжэлтые һайжаруулгада тон ехэ юумэ хэнэ, илангаяа хүн зоной урма бадаруулжа шададаг хүн юм. Тэрэнэй, тэрэниие дэмжэһэн мэргэжэлтэдэй аша туһаар арад зоной һуудал байдал һайжарна гэжэ ажалшад бэе дээрээ мэдэрнэ. Бүхы эрдэм мэдэсэеэ, эмхидхэхы арга шадабаряа, хүсэл шадалаа хүн зоной аша туһада зорюулжа байһан В. А. Ивановой түлөө дуугаа үгыт гэжэ бүхы һунгагшадые уряалнаб.

Ю. ЦОКТОЕВ,
дайнай ба ажалай ветеран.
Доодо-Бургалтай нютаг.

ЗАЛУУШУУЛ — МАНАЙ ХАЛААН

Республика дотор гэмтэ ябадал гаргагшадай тоо хэтэрмэ үлүү болоо гээшэ. Тиихэдэ хүниие зорюута гэмтээхэ, эхэнэрнүүдые хүсөөр эдлэхэ, нийтын, хубиин зөөри хулгайлха, хулигантаха, үйлсэ гудамжа, нийтын газарнуудта элдэб ааша гаргаха, хүниие бэлин шэбшэг үгэнүүдээр хараахa ябадал олошороо. Эдэ бүхы муу муухай хэрэгүүдые хаража, шэнжэлжэ үзэхэдэ, үнгэрэгшэ жэлэйхиһээ нилээдгүй олон болоһон байха юм.

Республикын ажалшад Буряадай АССР-эй МВД-гэй пресс-бүлэгэй эдэ мэдээсэлнүүдые уншаха, танилсахадаа ехэтэ гайхана, гэлынэ. Иимэ муу муухай хэрэгүүд хаанаһаа бии болоно гээшэб гэһэн тон зүб асуудал табина. Эндэ гансахан лэ харюу хэрэгтэй. Хэнэйшье мэдэһээр, һүүлэй үедэ ажалшадай ажабайдалай хэм хэмжээн һураггүй доошолоо. Магазинууд соо эд бараанай, эдеэ хоолой зүйлнүүд үсөөрнэ, хомор болоһон эд бараан үнэтэйгөөр худалдагдана. Нийтын, ажалай болон хэлсээнэй журам муудаа. Эдэ бүгэдэһөө уламжалан арадуудай хоорондохи харилсаан муудажа эхилээ. Тиихэдэ һүүлэй үедэ олохон видеозалнуудта гүнзэгы удхагүй фильмүүд харуулагдадаг болоо. Гадаадын оронуудһаа асарагдаһан эдэ кинофильмнүүд, илангаяа залуушуулда муу нүлөө үзүүлнэ. Харин эдэниие хараһан залуушуул гэмтэ ябадал гаргана.

— Арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн хадаа иимэ байдалһаа яагаад гараха тухай һанаагаа табиха, бодомжолжо үзэхэ болоноб, — гэжэ Улаан-Үдын горсоведэй депутадта кандидат, республикын дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо Батурин хөөрэнэ.

Эрхэтэн бүхэниие хамгаалха, нийтын гурим журам сахиха хэрэгтэ, нэн түрүүлэн милициин подразделенинүүдтэ, участково инспекторнүүдэй, хотын үйлсэнүүдтэ патрульно-постовой алба хэгшэдэй хүдэлмэри шэнээр хубилган эмхидхэхэ шухала болоод байна. Тиихэдээ милициин хүдэлмэрилэгшэдөөр залуушуулые нэмэжэ абахадаа, нютагай бюджедһээ салин хүлһыень түлэхэ болонобди. Энээнэй хажуугаар милициин хүдэлмэрилэгшэдэй байра байдалые һайжаруулха зорилгоор, тэдэнэртэ һайн байра байдал түхеэржэ үгэхэ, шухала хэрэгтэй техническэ хэрэгсэлнүүдээр хангаха бологдоно. Һүүлэй үедэ дотоодын хэрэгүүдэй сэрэгэй албанда байгшадые байлгаха тусхай байра түхеэрэгдэжэ эхилһэн аад, юундэшьеб заһабарилгын хүдэлмэри удаанаар хэгдэнэ. Энэниие арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй гүйсэдком шамдуулха, хиналта дороо абаха ёһотой юм.

— Өөрынгөө мэргэжэлдэ түшэглэн, манай общество доторнай муу муухай зүйлнүүдые үгы хэхын түлөө, совет эрхэтэн бүхэнэй түлөө, демократическа эрхые үндэһөөрнь һайжаруулха хэрэгтэ хамаг хүсэ шадалаа элсүүлхэ, оролдохо, эрмэлзэхэ болоноб, — гэжэ Борис Никодимович һанамжална.

Һүүлэй үедэ залуушуулай, илангаяа хуулиин наһа гүйсөөгүй хүбүүд, басагадай дунда ябуулагдадаг хүмүүжүүлгын хүдэлмэри һуладаа гээшэ. Тиимэһээ эдэнэрые хүдэлмэри хүүлэжэ һургахын тула предприяти бүхэндэ хамһабариин цехүүдые байгуулжа, тэдэнэй хэжэ шадамаар зүйлнүүдые бүтээлгэжэ һургаха зорилго табигдана. Мүн эдэнэрые үйлсэ гудамжын, гэрэй подвалнууд соо болодог муу юумэнһээ болюулха, һэргылхэ зорилгоор тэдэнэй сүлөө сагые ашатай туһатайгаар эмхидхэжэ, һонирхол татаһан клубуудые нээгээ һаа, һайн бэлэй.

Мүнөө Эхэ орон доторнай захиргаанай байшан гэрнүүд, дачанууд үхибүүдтэ дамжуулан үгтэжэ эхилбэ. Тэндэнь Пионернүүдэй ордон, клубууд, санаторинууд нээгдэжэ, ерээдүймнай халаан һурган хүмүүжэхэ, һайнаар амарха, сэнгэхэ аргатай болохонь ха юм. Тиимэ тула манай республикын ажахын хүтэлбэрилэгшэд үхибүүдэй хэрэглэхэ байрануудые түргэн саг соо оложо үгэхэ ёһотой ха.

Дотоодын хэрэгүүдэй эмхи зургаанууд арад зоной дунда ябуулдаг хүдэлмэриеэ нийтын эмхинүүдтэй, ажалша коллективүүдтэй, студентнүүдтэй суг хамта хэдэг болоо һаа, һайн үрэ дүн түйлаха аргатай гэжэ ажабайдал харуулна. Саашадаа энэниие анхаралдаа абажа, ажал хүдэлмэриез нүлөө ехэтэй болгохын түлөө оролдохо болонобди. Мүн республика доторнай автотранспортын тоо һураггүй олон болоо. Эдэнэрэй диилэнхы олониинь город соогуур үнгэрнэ. Харин эды олон автотранспорт тэрэ дороо үйлсөөр үнгэргэхэ аргагүйдэнэ, гэнэ усал олошорно. Үнгэрэгшэ жэлдэ харгын-транспортна аюулда орожо, 40 хүн наһа бараһан, 437-ниинь хүндөөр гэмтэһэн байна. Тиимэһээ город соогоо газар доогуур ябаха харгынуудые, хүүргэнүүдые бариха шухала болонхой. Эдэ бүгэдые анхаралдаа абажа, хотын үйлсэ гудамжануудые гурим журамтай болгохын түлөө оролдохо байһанаа нүхэр Батурин һанамжална, найдуулнашье.

Буряадай АССР-эй Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо Б. Н. Батурин Тарбагатайн районой Талецк һууринда 1944 ондо түрэһэн байна. Тэрэ СССР-эй МВД-гэй дээдын һургуули дүүргээ юм. Һүүлээрнь социалис зөөри үбэршэлэгшэдтэй тэмсэл ябуулха ба мүрдэлгын таһагуудта хүдэлжэ, ажалай дүршэлтэй болоһон байха юм. Баян дүршэлтэй болоһон Борис Батурин СССР-эй МВД-гэй социалис зөөри үбэршэлэгшэдтэй тэмсэл ябуулдаг. Главна управлениин таһагые даагшаар хэдэн жэлэй туршада хүдэлөө юм. Тиигэжэ Дунда Ази, Узбегэй, Хойто-Кавказай, мүн Россин түбэй районуудта мүрдэлгын ехэ хүдэлмэри ябуулжа, эмхидхэжэ ябаһан байна. Харин 1988 онһоо манай республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшоор хүдэлнэ.

Борис Никодимович Батуринай һунгалтын урда тээхи программа соо эдэ бүгэдэ тухай дэлгэрэнгыгээр бэшэгдэнхэй. Тиимэһээ ажалша зоной, илангаяа залуу үетэнэй урда гаража байдаг асуудалнуудые шиидхэхын түлөө үнэн зүрхэнһөө оролдохо байһанаа мэдүүлээ һэн.

Арадай депутадуудай городской Соведэй депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн нүхэр Батуринай түлөө дуугаа үгэхыетнай уряалнаб.

Л. ПЕТРОВ.

ОЙ ХҮСЭНДЭ ТҮШЭГЛЭН...

һунгуулиин Серовско 50-дахи округһоо дэбжүүлэгдэһэн юм. Түрүүшын һунгалтын лэ үнэбэ. Эдэнэр дахинаа дуугаа үгэхэ ту- округжной комиссиин списогтэ оруулагдажа, һунгалтада хабаадагшад эдэ хоё- дуугаа үгэхэ болоно. Эдэнэрнай хэд АССР-эй дотоодын хэрэгүүдэй министр К. Языков, «Буряадай залуушуул» газетын ре- гэгшэд болоно.

нүхэр Г. К. Языковтай хөөрэлдэжэ, харюусахыень гуйба.

торнай юун болоноб гэжэ өөһэдөө мэдэжэ, хаража, дуулажа байна ха юмта даа. Тиимэһээ энэ асуудал олоороо хэлсэжэ, комплекснoop шиидхэхэ саг хүрэжэ ерэбэ.

Милициин хүдэлмэрилэгшэд иимэ хүшэр хүндэ сагта орон дотороо боложо байгаа үйлэ хэрэгүүдтэй, гэмтэ ябадал хэгшэдтэй тэрэл хуушан сагай эрилтэнүүдтэй тааралдуулан ябуулна гээшэбди. Мүнөө дотоодын хэрэгүүдэй эмхи зургаанууд материально-техническэ талаар муугаар хангагданхай. Тиибэ яабашье үнгэрэгшэ жэлдэ манай республикын милициин хүдэлмэрилэгшэд арбаад мянган гэмтэ ябадал хэгшэдые элирүүлжэ, хуулиин харюусалгада хабаадуулһан байна.

Хэнэйтнайшье мэдэһээр, бидэнэй хүдэлмэри хүшэр, хүндэ гэжэ ойлгосотой ааб даа. Мүнөө республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерство бүхы ажалаа шэнэ сагай эрилтын ёһоор, ажалдаа ороной түрүү подразделенинүүдэй дүй дүршэл хэрэглэн хүдэлмэреэ эмхидхэжэ байнхай.

— Гэмтэ ябадал хэгшэдтэй хэр зэргын тэмсэл хэгдэнэ, элирүүлэгдэнэ гээшэб!

— Эдэнэрэй диилэнхи олониинь, хомхой хэнтэг гэмтэ ябадал гаргаһан байдаг. Илангаяа эзэнэйнь үгы байхада, гэртэнь хулгайгаар орожо, үнэтэй, сэнтэй зүйлнүүдые, мүнгыень абаад лэ тэрьелшэнэ. Мүн хэрзэгы муухай ааша гаргажа, хүнэй хубсаһа хунарынь буляаха, мүн нэгэ бүлэг болоhо нэгэдээд, хүндэ добтолхо, гэр байра, гараж соо байһан хэрэгсэл хулгайлха, машина тонохо, хулгайлха ябадал үзэгдэнэ.

Гэмтэ ябадал хэгшэдые тэрэ доронь элирүүлхын тула республика соогоо эдэнэртэй тэмсэхэ, комплексно программа бэелүүлжэ, эдэнэрэй амыень татахаар саг ерэнхэй.

Мүнөө республика дотор милициин хүдэлмэрилэгшэдые транспортаар хангаха асуудал хүшэр болонхой. Тиимэһээ аюулай болоһон гү, али хулгай хэгдэһэн газарнуудта милициин хүдэлмэрилэгшэд зарим ушарта хожомдожо ерэнэ. Байгша ондо бидэнэртэ хэрэгтэй техникэ абтаха болонхой.

— Ажалша коллективүүд, нийтын эмхинүүд таанадта али зэргын туһаламжа үзүүлнэ хаб!

— Энэ жэлэй эхинһээ республикын предприяти, нэгэдэлнүүд бидэнэртэ туһаламжа болгон 150 мянган түхэриг мүнгэ һомолһон байна. Тэрэ тоодо Ажалай Улаан Тугай орденто авиационно завод 50, судна бүтээлгын завод—10, «Птицепром» трест 20 мянган түхэриг мүнгэ дамжуулаа. Энээнһээ гадна предприятинуудай мүнгэн дээрэ 155 хүдэлмэрилэгшэд милицидэ абтаад, хүдэлжэ эхилбэ. Тэдэнэй 63-ниинь участково инспекторнүүдээр хүдэлнэ. Мүнөө «Электромашина» заводто —4, Сэлэнгын целлюлозо-картонно комбинадта —5, Гусиноозерскын радиозаводто милициин 2 хүдэлмэрилэгшэ нэмэжэ ерээ. Мүнөө эдэ тушаалда хүдэлхөөр 170 хүнэй хэлсээн республикын предприяти, колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй баталагдаа.

— Байгша ондо гэмтэ ябадал хэгшэдтэй тэмсэл али зэргээр һайжархаар бэ. Һайн тээшээ хубилалта болохоор ха гү!

— Энэ жэлэй үнгэрөөд байһан хоёр һарын туршада гэмтэ ябадал хэгшэдэй тоо тэрэл зандаа үлэбэ. Харин Улаан-Үдэ хотодо хуулиин наһа гүйсөөгүй ба гэмтэ ябадал дахин хэгшэдэй тоо бага зэргэ үсөөрһэн байба. Саашадаа ямар дүн түйлагдахаб, хэлэхэнь хүндэ ха.

1990 он хадаа гурим журам һайжаруулха хүдэлмэри эдэбхитэй болгохо жэл болоно. Энэ жэлдэ Уголовно хэрэгүүдэй үндэһэн хуулиин, уголовно-сүүдэй ябуулгын, хуулинуудые сахин хамгаалха болон милици тухай хуулинуудай проект зохёохо хүдэлмэри дүүрэхэ жэшээтэй. Саашадаа милициин хүдэлмэри үндэһөөрөө һайжаруулагдаха юм. Тиимэһээ шэнээр абтаха хуулинууд бидэнэй ажал хүдэлмэридэ горитой хубилалта оруулха болоно гээшэ.

ХИЛЫН СААНАҺАА

ТАСС АПН

ХӨӨРЭЛДӨӨНҮҮДЭЙ ЗУРГААДАХИ ШАТА

ВЕНЭ. Европодо юрын зэбсэгтэ хүсэнүүдэй талаар үнгэргэгдэжэ байһан хөөрэлдөөнүүдэй зургаадахи шата Австриин ниислэл хотодо эхилбэ. Варшавска Договорто болон НАТО-да хабаададаг 23 гүрэн эндэ түлөөлэгдэнэ.

Энэ түбидэ боложо байһан үйлэ хэрэгүүдэй бүрьялма хүгжэлтэтэй байһые хараада абажа, тус хуралдаан дээрэ тэрэниие улам хурдадхаха, һанамжануудаа хамтаараа хэлсэхэ асуудалнуудые дары шиидхэхэ зорилго табигдана. Шиидхэгдээгүй асуудалнуудые али бүхы талаһаань хаража үзэхэ талаар гол хүсэлэл оролдолгонуудаа элсүүлхын тула хүдэлмэриин бүлэгүүдэй ажал ябуулгын ашаг үрэ дээшэлүүлхэ шухала.

ДЕЛЕГАЦИИН ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭТЭЙ УУЛЗАБА

САНТЬЯГО. Чилиин Республикын президент Патрисио Эйлвин засагые граждан правительствада дамжуулгада хабаатай хэмжээ ябуулганuудта хабаадахаяа эндэ ерээд байһан совет делегациие толгойлогшо, СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын советник В. В. Загладинтай «Ла Монеда» гэжэ ордон соо уулзаба. Ханн халуун хөөрэлдөөнэй үедэ хоёр тала совет-чилиин харилсаануудые хоёр орондо боложо байһан демократическа шэнэдхэлгэнүүдтэ, дэлхэйн хүгжэлтын һайн хубилалтануудта харюусама шэнэ шэнжэ шанар олгохо хүсэлэнтэй байһанаа мэдүүлээ. Совет делегациие толгойлогшо М. С. Горбачевой эльгээһэн бэшэгые Чилиин президентдэ дамжуулба.

В. В. Загладин Чилиин гадаадын хэрэгүүдэй министр Энрике Сильва Симмэтэй уулзаһан байгаа. Хөөрэлдөөнэй үедэ хоёр талын харилсаанай тодорхой асуудалнууд, хараа түсэбүүд зүбшэн хэлсэгдээ.

ҺУНГАЛТЫН УРДА ТЭЭХИ ПРОГРАММА

БЕЛГРАД. Хорватиин Коммунистнуудай Союзай — республикын олоной хабаадалгатай зургаанuудта болохоёо байһан һунгалта дээрэ демократическа хубилалтанuудай партиин программа энэ эмхиин Загреб хотодо болоһон конференци дээрэ баталагдан абтаа. Энэ конференциһээ эхилэн, Хорватиин Коммунистнуудай Союзай ЦК-гай хэдэн үдэрэй урда тээ болоһон пленум дээрэ табигдаһан республикын партийна организациин нэрые хубилгаха тухай дурадхалые хуралдаанда хабаадагшад мүн лэ һайшааба.

Хорватиин Коммунистнуудай Союз — демократическа хубилалтануудай парти эмхидхэлэй байгуулалтада гол ёһон болохо демократическа централизмһаа арсана гэжэ документ соо тэмдэглэгдэнэ. Саашадаа тэрэ һайн дуранай үндэһэ һуури дээрэ, хамтын программна зорилгонуудай үндэһэ һуури дээрэ Югославиин Коммунистнуудай Союзда ородог республикын бэеэ дааһан байдалай политическэ эмхи болохо ёһотой.

ГҮРЭНЭЙ СУГЛААНАЙ СЕССИ

БУДАПЕШТ. Венгриин Республикын Гүрэнэй суглаанай ээлжээтэ сесси эндэ боложо байна. 1945 болон 1963 онуудай хоорондохи үе соо хуули бусаар сүүдлэгдэһэн хүнүүдэй гэмыень сагааруулха, Венгриин эрхэтэнэй нэрэ зэргые хаһаха тухай хуулиин актнуудые үнэнтэ бэшэ гэжэ мэдэрхэ тухай хуулинуудай проектнүүд, мүн бусад асуудалнууд тэрээн дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ байна. Энэ сесси хадаа 1985 ондо һунгагдаһан парламентын мүнөөнэй бүридэлдэ һүүлшын сесси болохо юм гэжэ Венгриин хэблэл сесси нээлгые тайлбарилхадаа тэмдэглэнэ.

Венгриин Республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Миклош Немет сессиие нээлгэ дээрэ үгэ хэлээ. Ороной парламентын ба правительствын хоорондохи харилсаае тэрэ үндэрөөр сэгнэхэдээ, энэ хадаа ороной болон арад зоной аша туһые элирхэйлэн харуулба. Венгридэ конституционно революциин хэгдэхэ аргатай байһые үнгэрһэн һаранууд гэршэлбэ гэжэ Венгриин правительствые толгойлогшо саашадаа тэмдэглээ. Орон доторнай гурим журам, хуули ёһон, бодото демократи бэелүүлэгдэхэ аабза гэжэ найдажа байһанаа тэрэ мэдүүлбэ.

КОСМОДРОМ ДЭЭРЭ БУУБА

НЬЮ-ЙОРК. Оло дахин хэрэглэгдэхэ «Атлантис» гэжэ американ замбуулинай онгосо Флорида штадай Канаверал хушуундахи космодром дээрэ бууба.

США-гай сэрэгэй албан зургаанай нюуса программаар дүрбэн үдэрэй туршада замбуулинай дайда соогуур ниидэһэнэйнгээ һүүлээр «Атлантис» мартын 4-дэ тэндэ бууһан байгаа.

Апрелиин 12-то Канаверал хушуундахи космодром дээрэһээ ниидхүүлэгдэхэ ёһотой «Дискавери» хадаа оло дахин хэрэглэгдэхэ ээлжээтэ онгосо болоно. Астрономическа адаглалгануудые хэхын тула мүнөө замбуулинай дайдада байлгагдадаг эгээл томо ехэ телескопые газар шадарай замда гаргахаар түсэблэгдэнэ.

ТӨЛИ

ЭНЭ ХУУДАhАНД

- Уран бүтээлшын выс…
- Уншагшын сэнтэй h…
- Үргэн дэлисэтэйгээр…

Хүн ба үе саг

ДАНЗАН ДОНДОКОВ— УРАН БҮТЭЭЛШЭ

САГААЛГАНАЙ hАЙНДЭРТЭ зорюулагдаhан выставкэ Ц. Сампиловай нэрэмжэтэ уран зурагай музейдэ нээгдээ юм. Тус выставкын экспонадуудай дунда буддын шажанай бурхадуудай хүрэг зурадаг байhан Данзан Дондоковой бүтээлнүүд табигдаа. Энэ хүмүүн Буряад ороной дасангуудhаа гадна Монголой ехэ-ехэ дасангуудта hургуули гараhан намтартай. Тиихэдэ 1983 оной сентябрь hарада 88 наhа хүрэжэ наhа бараhан юм.

Иимэ выставкэ Буряад оронда түрүүшынхиеэ дэлгээгдэжэ, хэн тэрэниие бүтээгээ гэжэ мэдэхэгүй. Имагтал бурханай хүрэг зурадаг хүнүүд шажанай hургаалай ёhонуудые сахижа, оёhэд тухайгаа мэдээсэн үлөөдэггүй байhан юм. Данзан Дондоковые мэдэхэ, таниха, бурханай хүрэгүүдые зураhыень захил хэдэг байhан hүзэгшэд мүнөөшье бии юм. Тэдэл хүнүүдэй ашаар, тэдэнэй эсэгымнай зурагуудые сахижа байhанайнь ашаар энэ выставкэ нээгдээ.

Минии эсэгэ — Данзан Дондоков 1895 оной апрель hарада Сэлэнгын аймагай Загастай нютагта малшанай бүлэдэ түрэhэн юм. Хүгшэн эжыминь хэлэдэгээр, абын түрэhэн үдэр христианнуудай Благовещениин үдэр байhан ха. Тиихэдэ нагса аба — Рыгзен гэгшэ ехэ зиндаатай лама байгаа. Харин үбгэн эсэгэнь суута мүнгэшэ дархан байгаа. Тиимэhээ манай аба хадаа хоёр талынгаа уг гарбалай мэргэжэлые залгуулжа нэгэдүүлhэн хүн болоно.

Хубисхалай урда тээхи буряад арадай соёл ухаанай хүгжэлтэ ехэнхидээ дасангуудта бэридэдэг байгаа. Эндэл оршуулга түрэлхиин бэлигээр эрдэмэй элдэб hалбаряар (уран зохёол, эмшэлгэ, зурхай зураг, уран бүтээл гэхэ мэтэ) хүн hургуулиин hудартай болохо аргатай байhан юм. Гадна дасангуудта хуушан монгол хэлэ тууэхэhоо гадуур түбэд, санскрит бэшэг, хэлэнүүдые шудалдаг байhан юм.

Тиимэhээл найман наhатайдаа эсэгымнай лама болохо дуратай байhанаа мэдүүлжэ, түрэлхидынь дасанда хубараг болгожо үгэhэн юм ха. Бури дасанда ябаhаар, лама болоhоо наадаха дуратай агша hэн гэжэ эжы хөөрэhэн байдаг. Уридаhаа зоной хэлэдэгээр, хүүгэн хадаа табан наhатай болотороо өөрынгөө урда түрэлые мэдэдэг юм гэхэ. Лама болоhоо наадаха дуратай хадаа урда наhандаа санаартан ябаhан байгаа гэжэ түрэлхидынь тоолодог байhан гайхалтай. Мүн тиихэдэ эсэгымнай саашадаа хэн болохо байhые шиидхэhэн ушар болоно бшуу.

БУРЯАД ОРОНОЙ буддын шажанай түб болохо Хамбын хүрээндэ эсэгэмнай хубараг боложо абтаа hэн. Тэрэ үедэ энэ дасанда мянга шахуу лама, хубарагууд байhан байдаг. Эндэ гурбан жэл hураад байхадань, Загастай дасанда мүргэлшэдэй гуйлтаар чойрын цанит бии болгогдоод, эсэгэмнай тэндэ hуралсалаа үргэлжэлүүлхээр эльгээгдээ hэн.

Багшынь, түрэлхидэйнь зүбшөөлөөр, мүн тиихэдэ түрэлхиин бэлигтэй байhан дээрэhээ 13-тай байхадаа бурханай хүрэг зураха hуралсал гараха эрхэтэй болоо hэн. Иимэ зүбшөөлгүйгөөр хүбүүн бурхан зураха аргагүй байгаа. Юуб гэхэдэ, тусхай зүбшөөлгүйгөөр бурханай хүрэг ехэжэ зураха болохоб гэжэ тэрэ үеын hүзэгшэд hанадаг байгаа ха юм. Иигэжэ бурхан зураалгын hуралсал хорёод жэл соо үргэлжэлhэн түүхэтэй юм. Шажанай ном hудар шудалхын хажуугаар зураашаа багшадаа шэрээ шонхыень бэлдэлсэжэ, бирыень дэрхэлхэ гэхэ мэтээр hуралсалаа эхилhэн байдаг.

Харин нэгэтэйдээ гэбшын зиндаатай болохо, гэлэн болоhон юм. Тиихэдэ өөрөө чойгоор, хүрэг зураглые гүнзэгыгоор шудалха хүсэлтэй байгаа. Жэшээнь, Анаагай дасанда дүрбэн жэлдэ логико шудалhан, харин Монголой Бэнгын хиидтэ «Ламрим», «Агрим» гэhэн томо номуудай бүтээлдэ hургаа. Гэхэ зуура бурханай хүрэг зураглалга бүхы наhаараа онсо анхаралаа хандуулжа ябаа. Буряад орондо, Монголдо энэ шэглэлые шудалhанайнгаа ашаар бурханай хүрэг зураашадай дунда мэдээжэ, бэрхэ зураашаа боложо шадаа hэн.

Монголой, Буряадай ламанарай габжын зиндаа эгээл дээдэ гэжэ тоологдодог байhан гэшэ. Тиигэдшье сталинизмын үедэ шажан мүргэлэй абуулагдаhан тэмсэлэй үедэ тебшоотон, 1935 ондо Буряадай дасангууд хаагдаа, hандаргагдаа hэаб даа. Искусствада ехэнхи сагаа үгэдэгүй байhан haa, манай эсэгэ габжын зиндаа абаха байгаа гэдэг.

Эсэгымнай наhан соогоо бүтээhэн бурханай хүрэгүүд олон юм. Тэрэ тоодо «Сухэ-Баадиин диваажанай орондо», «Майдари бурханай спондо», «Сансарын хүрдэ», «Шамбала» болон бусад болонод. Янгажаалай дасанда наhн томоhото Майдари бурханиие бүтээлhэн юм. Мүн Буряад оронойнгоо дасангуудта уран дархашуултай хамта 16 боди саданарай сэргэ бурханиие шэберлэр бүтээлhэн хоёрхоор бүтээлhэн байха. Бурханай хүрэг зурагалда Лавринай hургуулиин нүлөөтэй байhаниинь энээгээр тайлбарилагдана бшуу. Энэ hургуули гараhан зураашадай бүтээлнүүд онсо өөрын маягаар, hайхан үнгэнүүдээр, юумэ бүхэниие тодоор харуулжа зурагдадаг байhаараа илгардаг байна.

Зохёохы ажалайнгаа эхиндэ зураhан түрүүшынь бүтээлнүүдэй хаанашье оршодогой мэдэгдэдэггүйнь харамтай. Магад, баhал тэрэ гуша гаран оной үймөөн, hандараан соогуур hалгаагдажа болоо аалам? Харин 1936 ондо ламанарые сүлэжэ, хамажа эхилээ. Шажанай хэды олон санаартан тэрэ үеэр хаагдаа, алагдаа гээшэб! Энээн тухай хэлэхэньшье бэрхэтэй. Гэбэшье тэдэнэй муу муухай харгыда орожо, хуби заяандаа гомдожо ябаhан тухай дуулдаагүй юм. Мүн тиихэдэ хүн зондо гомдожо, маяг ааша гаргаха ушар байгаагүй бшуу. Тэдэнэрэй хэды хатуу юумые бэеэрээ үзэбэшье, hайн hайхан юумэндэ этигэжэ, сагаан сэдьхэлтэй үлэжэ шадаhаниинь hайшаамаар. Хожомынь үнэн юумэнэй хүсэндөө ороходо, эсэгымнай нүхэд суглархадаа, тэрэ зэбүүн саг тухайгаа хэлсэжэ hууxыень дуулаагүйб. Тэрэ сагта үзэhэн худал хуурмаг юумые юундэ нэхэнэгүйбтэ гэжэ эсэгэhээ hуража үрдеэгүйб. Гэбэшье мохошогүй зоригтой байhандань hүгэдэнэм.

Арбан жэл соо Красноярска хизаарта ябаhан юм. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай хатуу жэлнүүдтэ сэрэгэй заводто хүдэлhэн байдаг. Тэндэ баруун нюдэеэ гэмтээ. 1946 ондо түрэл нютагаа бусаа бэлэй. Буряадай Уран зураашадай холбоондо ороходо гэхэдэнь, тэрэ үедэ энэ холбооной правлениин түрүүлэгшэ байhан Р. С. Мэрдыгеев: «Тание зуража hургаха гэхэдэ даншье наhатай болошоо байнат»,— гэжэ хэлэhэн юм.

Мебель бүтээдэг фабрикада хүдэлжэ, 1961 ондо наhанайнгаа амаралтада гараа. Тиихэдэ сүлөө сагтаа hүзэгтэнэй, 1946 ондо нээгдэhэн Ивалгын дасанай захилаар бурханай хүрэгүүдые бүтээдэг байгаа.

1960—1970 ОНУУДАЙ үрэ түгэсөөр хүдэлhэн байна. Олон жэлдэ дуратай юумэеэ хэхэ аргагүй ябаhан хадаа абьяас ехэтэйгээр хүдэлhэниишье ойлгосотой ааб даа. Ивалгын, Агын дасангуудай захилаар олон бурхан бүтээгээ. Энэл үедэ бүтээhэн хүрэгүүдынь Буряадай, Агын, Хальмагай, Тувын дасангуудта бии юм.

Ивалгын дасанай 1975 ондо шатахада, эсэгымнай дүшөөд бүтээл дүрэшөө. Магад, тэдэнь эсэгымнай зохёохы ажалай эгээл эрхим бүтээлнүүд байгаа аалам гэжэ hанахадаа, баhал сэдьхэлээ хүдэлгэн голхормоор.

Сүг hураhан нүхэрэйнгөө — Очир Дорчжиевай (Хальмаг яhанай Тогмид-Габжа гэжэ хүн зон хэлсэдэг байгаа) захилаар бүтээhэн табан зурагынь мүнөө үедэ Хальмагай гүрэнэй уран зурагай галерейдэ Элистэ хотодо хадагалаатай.

Эндэ тэмдэглэмээр hонирхолтой юумэн гэхэдэ Улаан-Үдэдэ манай эсэгын ажаhуудаг, бүтээлнүүдээ мүн лэ эндэ зурадаг байhаншье haa, Буряадай музейнүүдтэ тэрэнэй бүтээлнүүдые олохогүйт. Харин Буряад ороной hүзэгшэдэй, ламанарай дунда эсэгымнай нэрэ мэдээжэ байхаhаа гадна Зүүн зүгэй философёор, искусствоор hонирходог зон мэдэхэ байдаг. Жэшээ болгон хэлэбэл, 1982 ондо Парижда ЮНЕСКО-гэй штаб-квартирада «XIX—XX зуун жэлнүүдтэхи буряадууд заншалта искусство» гэhэн выставкын харуулагдахада, эсэгымнай бүтээhэн гурбан бурхан, мүн арбан графическа зурагуудынь оролсоhон юм. Тэдэнь выставкэ харагшадай, уран зураашадай, искусство шэнжэлэгшэдэй зүгhөө ехэ магтуулhан, hонирхол татаhан тухайнь эндэ тэмдэглэе. Энэ выставкэ тухай Буряадай Уран зураашадай холбоон, Соёлой министерство тоосоо бэшэхэдээ, эсэгэ тухаймнай нэгэшье үгэ хэлээгүй байдаг. Сэхыень хэлэбэл, хайшаньшье гэжэ hаань, нэрыень, бүтээhэн бүтээлнүүдыень мартуулха гэжэ оролдодог байгаа, мүнөөшье үедэ энэнь үргэлжэлжэ байhаниинь гайхалтай юм. Тиимэhээ уран зурааша гэжэ Буряад оронhоо гадуур мэдээжэ байhаниинь гайхалгүй.

1989 оной май hарада Хальмагай гүрэнэй уран зурагай галерейн үүсхэлээр эсэгымнай бүтээлнүүдэй тусхай выставкэ түрүүшынхиеэ Элистэ хотодо нээгдээ hэн. Тэндэ hүзэгтэнhөө минии суглуулhан бурханай хүрэгүүдhээ гадна Хальмагай гүрэнэй галерейдэ хадагалагдажа байhан эсэгымнай бүтээлнүүд табигдаа hэн. Энэ выставкын амжалтатайгаар үнгэрhые иимэ баримта гэршэлнэ. Нэгэ hара соо үнгэрэгдэхөөр хараалагдаhан аад, харагшадай гүйлтаар гурбан hарын туршада үргэлжэлhэн байна.

Гадна үнгэрэгшэ жэлэй hүүлшын хоёр hара соо Ленинградта болоhон выставкэдэ эсэгымнай бүтээлнүүд табигдаа бэлэй. Мүн Ленинградай телевидениин «600 секунда», «Табадахи моорэ» гэжэ харагшадай hонирхол татадаг программануудта эсэгымнай бүтээлнүүд харуулагдаhан байна.

Эсэгымнай—Данзан Дондоковой бүтээлнүүд түрэл орондонь түрүүшынхеэ табигдаба. Үни сагhаа түүхэтэй энэ искусствын бүтээлнүүд олоной hонирхол татаха байна гэжэ найдагдана. Эдэ бүтээлнүүдтэ шэнгэhэн hайхан сэдьхэл, hайн hанаан, оюун ухаан харагшадай сэдьхэлдэ үлэхэнь болтогой! Та бүгэдэнэй хоорондын харилсаа холбоон бэхижэжэ, муу муухай hанаан таанадhаа холодог, амгалан тайбан байдал мүнхэрэг!

Н. ДОНДОКОВА,
искусство шэнжэлэгшэ.

Каруулн хабарай эхин.

П. БУРМАКИНАЙ фотоэтюд.

Холоhоо ерэhэн бэшэг

НЮТАГАЙХИДАА АМАРШАЛНАБ

Буряад арадые заншалта Сагаан hараар амаршалhан энэ бэшэгыемни толилхые гуйнаб. Би Буряадай АССР-эй Зэдын районой Нарин hууриндa түрэhэн хүм. Бүри гушаад онуудай урда тээ эжытээ хамта Наринтай хүршэ Алцаг hууриндa Сагаалганай hайндэртэ ошодогоо ходо hанадагби. Хурууд, үрмэ хүшөөhэ, булаша гэхэ мэтые ехэ амтархажа эдидэг бэлэйбди. Сагаан hарада манай танил буряад айлнууд хурьга, эшэгэ намда бэлэг болгожо үгэдэг байгаа. Ямаршье hайхан hайндэр hэм даа.

Тэрэ үедэ би 10—12-той ябааб. Сагаалганай болоходо, минии буряад үетэн шэнээр оёhон гоё hайхан заншалта хубсаhаа үмдэхэ. Би тэдээнтэй наадаха ехэ дурагай агша hэм. Хоорондоо ехэ эбтэй байхабди. Сагаан hарые хүлеэжэ ядахаш. Одоол ерэхэдэнь, буряад нүхэдтөө сагаалхаяа ошохош. Харин тэдэнэр манай ород hайндэрнүүдтэ манда айлшалха.

Хайрата нютагаархидни, бидэниие дахин эбтэй болгожо, танай жэнхэни hайхан hайндэр — Сагаан hарые бусааха эрхэ байдал олгоhон манай ударидагша Михаил Сергеевич Горбачёвой түлөө бурханда мүргэхые гуйнаб.

Танике хүндэлэгшэ
ПИСАРЕВА Александра Прокопьевна.

Челябинск хото.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съезд Москва хотодо хүдэлмэреэ түгэсхэбэ. Энэ съезд дээрэ манай ороной түүхэдэ эгээл түрүүшын Президент hунгагдаба. Ороной түрүүшын Президентээр Михаил Сергеевич Горбачёв олоной дуугаар hунгагдаа.

СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съездын түгэсхэлэй үдэрэй заседани дээрэhээ ТАСС-ай корреспондентнүүдэй бэшэhэн тоосоон, СССР-эй Президент Михаил Сергеевич Горбачёвой съезд дээрэ хэлэhэн үгэ газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи болон гурбадахи хуудаhануудта барлагдаба.

Газетын гурбадахи хуудаhан РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй болон нютагай Соведүүдэй арадай депутадта кандидадуудай ажал ябуулга тухай хөөрhэн статья болон зураглалнуудта зорюулагдаба.

«Угсаата зонойнмай угай hургаал» гэhэн ст…

ӨӨhЭДhӨӨМНАЙЛ ААБ Д…

Би танайнгаа газетые жэлhээ жэлдэ абажа уншанаб. Февралиин 17-до барлагдаhан Ц-Х. Жамьяновагай «Угсаата зонаймнай угай hургаал» гэhэн материал уншабаб. Энэ статья совет арадта хэрэгтэй, туhатай. Бэшэhэн юумэнь удхатай, шанартай. Тиигэбэшье өөрынгөө hанамжые хэлэhүү.

Мүнөөнэй хубилалтын үеые hамбаашалан, хамаг hайн юумэн бурханhаа эхитэй шэнгеэр Ц-Х Жамьянова бэшэнэ. Арад зон гээшэмнай ехэнхидээ сэсэн мэргэн ха юм даа. Ажабайдалда тон хэрэгтэй юумые бурханай талаhаа барижа хэлэдэг ёhотой байгаа. Ондоо арга байгаа юм аал? Бодоод үзэгты, уншагшад!

hүүлэй жэлнүүдтэ партиин талые баришоод байгаабди. 1985 онhоо хойшо арад зон өөрынгөө ухаагаар ажаhууха ёhотой гэдэг болообди.

Минии hанахада, бурханшье hаа, партишье hаа, арад зоншье hаа, хүнэй доторой, гүн ухаанай болбосоролые баримталхые hургадаг гэшэ. Ц-Х. Жамьянова иигэжэ гэмэрэн татана: «**Харин мүнөө үеын залуу зон ёhо заншалаа, түрэл хэлэеэ мэдэхэгүй, тоохогүй хүнүүд ургажа байна ха юм**».

Үхибүүдые иимэ шангаар, даншье хатуугаар зэмэлжэ болохогүй. Хэн зэмэтэйб? Бидэнэр зэмэтэйбди! Хамаг юумэ өөhэдhөөмнайл гарадаг бэшэ гү? Өөhэд хоорондоо түрэл хэлэн дээрээ хөөрэлдыт. Хэн хориноб? Хэншье хориногүй. Залуушуулнай эрдэмтэйшье, бэрхэшье боложо байна гэжэ hанагшаб. Харгыень зүбөөр заажа үгэхэ хэрэгтэй.

Буряадаараа хөөрэлдэжэ эхилээ hаа, холиhоной, худхаhанай хэрэггүй. Манай буряад яhатан соо эрдэмшье ехэтэй, дээдэ тушаалтаншье, ажалдашье бэрхэ зон бии. Энээнhээ гадна буряад арадайнгаа ажабайдалые мэдэхэгүй, хэлээр hонирходогшьегүй заримашуул байха. Энээнhээ залгамжалуулан, иигэжэ хэлэхэ hанаатайб: нэгэдэхеэр, «Буряад үнэн» газетэ манаа эблэрүүлхын, хүмүүжүүлхын талаар ехэл ажал ябуулна; **хоёрдохёор**, газетэдэ барлагдаhан, гүнзэгы удха шанартай статьяе радиогоор, телевизорээр дамжуулыт. Ямар ехэ аудитори гээшэб. Энээниие хэрэглэхэ шухала; **гурбадахяар**, соёлой ажал ябуулагшад ород ба буряад хэлэн дээрэ сугтаа концерт табижа байг лэ, иимэ концертые совет арад ехэл дуулаанаар угтан абадаг; **дүрбэдэхеэр**, түбэй ба нютагай Соведүүд интернациональна хүмүүжүүлгын хэмжээ ябуулганuудые республика соогоо эмхидхэхэ уялгатай (энээниие хүнүүд аргагүй баярлан харадаг, шагнадаг гэшэ; **табадахяар**, үнгэрhэн, ерэхэ саг тухай hайн удхатай статьянуудые оршуулдаг байха: жэшээнь, иимэрхүү зохёол юундэ буряад хэлэн дээрэ оршуулжа болохогүйб: Б. Гусевай «Мой дед Жамсаран Бадмаев». Үгышье hаа, «Правда Бурятии» газетэhээ «Этот бурный текущий момент» гээшые оршуулха байгаа. hонин юумэнэй бэшээтэй байхада, уншагшад олон болохо.

Саашань үгэеэ залгуулан, «Буряад үнэн» газетэдэ эрдэмтэдые ба дээдэ тушаалтаниие, мэргэжэлтэдые бэшэжэ байхыень урижа байха хэрэгтэйл даа.

Редакциhаа: Бидэ уншагшадайнгаа hанамжаа дурадхалнуудые хүндэлдэгбди. Чултум Улымжиевич, өөрынь баталан бэшэhээр, жэлhээ жэлдэ манай газетые захижа уншадаг нүхэдэймнай нэгэн. Гэбэшье заримдаа дутуу ядуу харадаг байба гү гэжэ hанахаар болоно.

Юундэ иигэжэ hэжэглэмээр болобоб гэхэдэ, «Этот бурный текущий момент» гэжэ Буряадай эрдэмэй түбтэ болоhон нэмэл партийна суглаан тухай тоосоое оршуулха hэнтэ гэhэншүү дурадхал хэлэбэ. Зүгөөр дуодагдааша суглаан тухай Б. Дамбаринчиновай горитойхон тоосоон 1990 оной февралиин 19-дэ манай газетын…

«ХОНИН ЖЭЛДЭ УУЛЗАТАР…

Сагаан hарын hайндэр багшанарай 1-дэхи училищида үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргэгдэhэн байна.

Гоёор шэмэглэгдэhэн энэ hайндэрые училищиин багша Мария Цынденовна Наглаева буряад драмын театрай артист Олег Бабуев хоёр шадамар бэрхээр ябуулаа hэн гэжэ уридшалан мэдүүлэе.

hайндэрэй эхиндэ баяр ёhолол болобо. Тайлбарилбал, училищида олон жэлэй туршада багшалhан Ася Павловна Айдаева наhанайнгаа хүндэтэ амаралтада гараба ха юм. Түрэл училищинь багшанарай болон студентнэрэй зүгhөө энэ багшада гарай бэлэгүүд барюулагдажа, сагаан сэдьхэлhээ hайн hайхан үгэнүүд хэлэгдэбэ.

Удаань Олег Бабуев сценын тэгэндэ гаража:

…Саhа бордоhото хүйтэн
үбэл үнгэржэ,
Сагаагаа бариха элдин
хабар дүтэлбэ гү!
Сахилзын үзүүр саhан
дороhоо бултайжа,
Сагаа hарамнай урин
hараяа хүтэлбэ гү!
Мэндээ!—

гэжэ олон тоото сугларагшадые гараа дэлгэжэ амаршалба. Тиигээд удха түгэлдэр сэсэн мэргэн үгэтэй үреэлнүүдые хэлэбэ.

— Урдын сагта түлюур байдалтай буряад арадай тулижа зобожо байхада бар хүсэтэ Гэсэр баатар ерэжэ, зол жаргал олгоhон юм даа. Тэрэ гэhэнhээ хойшо Гэсэрэй hайгаар амар мэндэ hууhан арадай түлөөлэгшэд, Гэсэр баатараа угтаял даа,—гэжэ Мария Цынденовнагай уряалхалаар, шангаар зэдэлhэн альга ташалганай суурян соогуур сценэ дээрэ яларма хуяг дуулга үмдэhэн Гэсэр баатар (Гутап Дугаров) бии болобо. Тиигээд тэрэ арад зондоо хандажа:

— Түмэр сагаан мориной түбэрөөн соогуур түмэн арад зоноо сагаан hараар золгохоёо ерэбэлби даа. Адуу малаа тобир таргаар үдхэжэ, залуу зон омогтой дорюун, үбгэд, хүгшэд хэшэг буянтай байг лэ,— гэжэ бүгэдые сагаалганаар амаршалаа hэн.

Энээнэй hүүлээр сценэ дээрэ басагад гаража, 12 жэлые ами амяарнь нэрлэжэ, бадаг үгэнүүдые зорюулаа. Удаань училищиин директорэй уялга дүүргэжэ байhан Николай Бадмаевич Гармаев эндэ сугларагшадые амаршалхадаа:

— Буряад зон үни сагhаа хойшо Сагаалга үнгэргэдэг байгаа. Тиихэдээ айл айлдаа ябалсажа, бэе бэеэ сагаа hараар амаршалан золгодог hэн. Мүнөө болоходо энэ hайндэрэй хуулита болгогдоhон ушар юуннhээшье үлүү. Буряад угсаатан аргагүй баярлажа, хаа-хаанагүй сагаалган үргэнөөр тэмдэглэгдэжэ байна. Бидэшье бэе бэедээ hайн үгэнүүдые хэлэжэ, амар мэндэ ажаhууя, ажал хүдэлмэридээ амжалтатай ябаял даа,—гэбэ. Тиигээд сценэ дээрэhээ буухаяа забдахадань, сагаан hарын бэлэг болгон дуу барихыень сугларагшад ехэтэ хүсэбэ. Николай Бадмаевич түрүүшэгээр таhа аосаhан аад, дуулаха баатай болоходоо, «Хатаршал моримни» гэжэ дуу шадамарханаар дуулажархиба.

Олег Бабуев hайндэрэйнгөө үдэшые үргэлжэлүүлхэдээ, таабари таалсахыень бүгэдэндэ дурадхаба. Тиигээд «Жэн топгон захагүй, жэжэ шүрэ нүхэгүй», «Зуун морин гүйлдэбэ, зуудаг шара хашхарба», «hүн далай соо hүлд гэбэ, hүрхэй баатар даб гэбэ», «Үндэгэн шэнги бэетэй аад, үхэрэй шэнээн hүултэй» гэхэ мэтэ оройхон таабаринууд хэлэгдэжэ. Зариманиинь таагдахагүй байшаба. Бусад таабаринуудые тайлбарилжа шадаhан хэдэн басагадта «Наран сэсэг» гэhэн хүндэтэ нэрэ олгогдожо, хэмэл медальнууд зүүлгэгдэбэ.

Улад зоной түлэг дундаа хүхилдэжэ байтар, холын холоhоо айлшад морилбо гэжэ дуулдаба. Олег Бабуев Мария Цынденовна хоёрой яаралтайгаар газаашаа гарахада, хабтагай сэнхир нуурнуудаар элбэг Яруунаhаа айлшад морилжо, сэргэдэнь буужа байбал даа. Эндэ нэгэ тобшолол хэхэ шухала. Юуб гэхэдэ, училищиин бүлэг бүхэнэй студентнэр Буряадайнгаа ямар нэгэн аймаг шэлэжэ, «түлөөлhэн» байгаа. Найр нааданай саашаа үргэлжэлхэдэ, Захааминай, Түнхэнэй болон Хэжэнгын «айлшадые» гэрэй ээд хүндэмүүшээр угтажа эбаа hэн.

— Булагай үhандал булангиргүй буряад хэлээрээ зугаалалсажа, сэсэн мэргэнээ, дууша хатаршаяа мэдэлсэхээ ерээбди. Манай Яруuна тухай булта дуулаhан байгаа бээзэт? Али хөөрэжэ үгэхэмнай гү?— гэжэ айлшаар бууhан hайхан басагад бардамаар хэлээд, зугаа наадаяа дэлгэжэ, элишье талаараа тэгшэ бэрхэ байhанаа гэршэлээ hэн.

Бууралхан Яруна
оробол тнай—
Булган талаяа дэлгээн байха.
Залгаа долгито Үдэ голнай
Замай нойры сэлмээн байха.

Эдэ айлшадаа hая үдэшөөд байтарнь, заха холын Захааминhаа айлшад буушаба. Захаамин тухайгаа hайхан бадаг үгэнүүдые хэлэhэнэй удаа, ерэhэн зон хүхюун дуугаа, хүнгэн хатараа эхилжэ, сагаа hараяа угтаа hэн. Тэдэнээ халуунаар угтажа абаhан ээзд өөhэдынгөө зүгhөө бэлэг болгон дуу бариба. Оюна Дабаева «Бооритой хадаараа хатаруулая» гэжэ дуу дуулаа.

hээр шаалган зоной анхарал ехэтэ татаба. Зүгөөр нюдаргынгаа шангые туршаха дуратайшуул тиимэшье олон байбагүй. Эндэ училищиин студент Дмитрий Дансарунов шандааhа шангатай байhанаа гэршэлжэ, олоной магтаалда, тусхай шанда, медальда хүртөө hэн.

Удаань Түнхэнhөө бууhан айлшад мүн лэ урин налархайгаар угтагдаа бэлэй. Түнхэнэй ёохорой аялга хүгжэм зөөлэхэнөөр зэдэлжэ, бүгэдэ зон хатар наадаба. Тиигээд «Түнхэн», «Хатан эжы Түнхэмни» гэжэ дуунууд, уран шүлэгүүд гүйсэдхэгдэhэн юм. Гэрэй ээ…

Сэнхир экран

СУББОТО, 17

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Эжы, аба бидэ гурбан». 10.00—Гэрэй академи. 10.30—Жэлэй дүрбэн саг. Март. 11.30—«Дон Кихот»—уран hайханай фильм. 13.05—Фотоконкурс. 13.30—Кинорежиссер А. Кончаловскитой уулзалга. 14.05 — «Очевидное-невероятное». гэhэн дамжуулга. 15.05—Партиин XXVIII съездэ КПСС-эй ЦК-гай платформые зүбшэн хэлсэнэбди. 15.35—Арадай уран бэлигэй телепрограммануудай «hолонго» гэhэн уласхоорондын VIII фестиваль (Пакистан). 16.10—Телескоп. 16.35—Уласхоорондын шэнжэлэл. 17.20 — мультфильм. 17.35—Японой Ти-би-эс телевидениин үдэшэ. 21.50—Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.00—Время. 22.30—«Запасной вариант»—уран hайханай фильм. (Румыни). 23.55 —Мирей Матье дуулаха.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Мультфильм. 9.35—Экран дээрэ—01 албан. 10.05—«Лебеди в пруду» —

Кино, театрнуудта

Театр оперы и балета
«Риголетто»— в 19.
Бурятский театр драмы имени Х. Намсараева
«Галуунууд бусаба» (Возвращение гусей)— в 19-30.
Русский драматический театр
«Срок проживания окончен» — в 19.30.
Бурятская филармония
ДК «Рассвет»— Концерты дипломанта Всемирных фестивалей молодежи и студентов в Москве и Гаване, эстрадной шоу-группы «Балагур»— в 16, 20.
«Дружба»
«Приключение Спаса и Нелли» — в 9.50, «Налево от лифта», кингсайз»—в 11-20, 14-30, 18-10, 21.
«Родина»
Мультфильмы — в 10, «Человек с бульвара капуцинов»— в 16-40, «Дежа вю»— в 12, 14.20, 18.40, 21.
«Прогресс»
Красный зал — «Белая кость» — в 9.30, 11.20, 13.10, 15.10, 17.10, 19.10, 21.
Зеленый зал — «Зита и Гита» (2 серии)— в 9.40, 12.20, 15.10, 18.10, 20.50.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23; промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21, 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-99, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79 п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана … канской типографией … издата Бурятской АС… ректор 2-40-45 Н-03384 Заказ №…